

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА ПСИХОЛОГІЇ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА МАГІСТРА

**на тему: ЗВ'ЯЗОК ЗАДОВОЛЕНОСТІ ШЛЮБОМ ТА
КОНФЛІКТНІСТЮ ОСОБИСТОСТІ НА ЕТАПІ СТАНОВЛЕННЯ
МОЛОДОЇ СІМ'Ї**

Виконала: студентка II курсу,
групи 8.0530
спеціальності: 053 Психологія
освітньої програми: 053 Психологія
Луценко Анна Михайлівна
Керівник: к.психол.н., доцент кафедри
психології Грединарова О.М.
Рецензент: к.псих.н., доцент кафедри
психології Поплавська А.П.

Запоріжжя

2021

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціальної педагогіки та психології
Кафедра психології
Рівень вищої освіти магістр
Спеціальність 053 Психологія
Освітня програма Психологія

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри _____

к.психол.н., доцент. Н.О. Губа

« _____ » _____ 2021 р.

З А В Д А Н Н Я

НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТЦІ

Луценко Анні Михайлівні _____

Тема роботи Зв'язок задоволеності шлюбом та конфліктністю особистості на етапі становлення молодій сім'ї

керівник роботи Грединарова О.М. к.психол.н., доцент кафедри психології

затверджені наказом ЗНУ від «30» липня 2021 року № 1136-с

2. Строк подання студентом роботи _____

3. Вихідні дані до роботи аналіз психолого-педагогічної літератури.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки: дослідити причини конфліктів в сучасній молодій сім'ї та розробити корекційну програму спрямовану на подолання та профілактику конфліктів молодого подружжя.

5. Перелік графічного матеріалу: 3 таблиці, 2 рисунка

.

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		Завдання видав	Завдання прийняв
Вступ	Гречинарова О.М., доцент		
Розділ 1	Гречинарова О.М., доцент		
Розділ 2	Гречинарова О.М., доцент		
Висновки	Гречинарова О.М., доцент		

7. Дата видачі завдання _____

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Збір та систематизація матеріалу	січень-березень 2021 р.	Виконано
2	Робота над вступом	березень 2021 р.	Виконано
3	Робота над першим розділом	квітень-травень 2021 р.	Виконано
4	Робота над другим розділом	червень-липень 2021 р.	Виконано
5	Написання висновків	жовтень 2021 р.	Виконано
6	Передзахист	листопад 2021 р.	Виконано
7	Нормоконтроль	листопад 2021 р.	Виконано

Студент _____ А.М. Луценко

Керівник роботи _____ О.М. Гречинарова

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ О.М. Гречинарова

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота магістра: 82 сторінки, 2 рисунка, 3 таблиці, 50 джерел.

Об'єкт дослідження – процес становлення молодого студентської сім'ї

Предмет дослідження – взаємозв'язок конфліктності особистості та задоволеності шлюбом на етапі становлення студентської молодого сім'ї..

Мета – дослідити взаємозв'язок конфліктності особистості та задоволеності шлюбом на етапі становлення студентської молодого сім'ї сім'ї та розробити корекційну програму спрямовану на подолання та профілактику конфліктів молодого подружжя.

Гіпотеза дослідження – тренінгова програма спрямована на корекцію конфліктності особистості сприяє процесу задоволеності на етапі становлення молодого студентської сім'ї.

Методи дослідження: теоретичні (теоретичний і порівняльний аналіз психолого-педагогічної літератури); емпіричні (спостереження; бесіда; тестування)

Наукова новизна роботи полягає в уточненні сутності феномену сімейного конфлікту; діагностиці причин, які найчастіше зумовлюють виникнення подружніх конфліктів у молодій сім'ї; виділенні та описі груп сімей з точки зору рівня їх конфліктності; розробці комплексу тренінгових занять, спрямованого на налагодження ефективної взаємодії між партнерами, а також рекомендацій молодому подружжю щодо гармонізації сімейного життя.

Отримані в результаті дослідження, можуть застосовуватися психологами-практиками і працівниками психологічних служб в організації консультативної, психопрофілактичної і психокорекційної роботи з молодому подружжям щодо гармонізації сімейного життя.

СІМЕЙНЕ ЖИТТЯ, МОЛОДА СІМ'Я, КОНФЛІКТИ,
ЗАДОВОЛЕНІСТЬ ШЛЮБОМ.

SAMMARY

Lutsenko A.M. The relationship between marital satisfaction and personal conflict at the stage of formation of a young family.

Master's qualification work: 82 pages, 2 figures, 3 tables, 50 sources.

The object of research is the process of formation of a young student family

The subject of the research is the relationship between personality conflict and marital satisfaction at the stage of formation of a student's young family.

The aim is to investigate the relationship between personal conflict and marital satisfaction at the stage of formation of a student's young family and to develop a correctional program aimed at overcoming and preventing conflicts between young couples.

Research hypothesis - the training program aimed at correcting the conflict of personality promotes the process of satisfaction at the stage of formation of a young student family.

Research methods: theoretical (theoretical and comparative analysis of psychological and pedagogical literature); empirical (observation; conversation; testing)

The scientific novelty of the work is to clarify the essence of the phenomenon of family conflict; diagnosis of the causes that most often cause marital conflicts in a young family; identification and description of family groups in terms of their level of conflict; development of a set of training sessions aimed at establishing effective interaction between partners, as well as recommendations to young couples on the harmonization of family life.

The results of the study can be used by psychologists-practitioners and employees of psychological services in the organization of counseling, psycho-preventive and psycho-correctional work with young couples on the harmonization of family life.

FAMILY LIFE, YOUNG FAMILY, CONFLICTS, SATISFACTION WITH MARRIAGE.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ КОНФЛІКТІВ МОЛОДОЇ СІМ'Ї.....	8
1.1. Характеристика та особливості молодої сім'ї.....	8
1.2. Студентська сім'я як особлива категорія молодих сімей.....	35
1.3. Особливості, причини та функції сімейних конфліктів.....	39
1.4. Чинники задоволеності шлюбом молодої сім'ї.....	48
РОЗДІЛ 2. ЗМІСТ ТА НАПРЯМКИ РОБОТИ З МОЛОДИМ ПОДРУЖЖЯМ В СИТУАЦІЯХ КОНФЛІКТУ.....	58
2.1. Характеристика основних методик діагностики подружнього конфлікту.....	58
2.2. Тренінгова програма «Конструктивне вирішення конфліктів у сімейних стосунках».....	62
2.3. Результати експериментального дослідження.....	69
ВИСНОВКИ.....	75
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	78

ВСТУП

Дослідження сімейно-родинних стосунків, які зазнали значних трансформацій разом із усім нашим суспільством, є надзвичайно важливим на сучасному етапі. Актуальність досліджень в царині сімейної проблематики зумовлена загальною кризою сім'ї, яку відзначають педагоги, психологи, соціологи, демографи. Ця криза є доволі поширеною, виявляється у кількісних (зменшення показників народжуваності дітей, значна кількість розлучень, проблемних сімей) та якісних показниках (трансформація суспільних та сімейних цінностей, ослаблення виховної функції сім'ї, психологічні проблеми членів сім'ї тощо). Вочевидь, що за таких умов необхідними є ґрунтовні дослідження сучасної сім'ї та пошук ресурсів для подолання негативних явищ.

Об'єкт дослідження – процес становлення молодого студентської сім'ї

Предмет дослідження – взаємозв'язок конфліктності особистості та задоволеності шлюбом на етапі становлення студентської молодого сім'ї.

Мета – дослідити взаємозв'язок конфліктності особистості та задоволеності шлюбом на етапі становлення студентської молодого сім'ї та розробити корекційну програму спрямовану на подолання та профілактику конфліктів молодого подружжя.

Гіпотеза дослідження – тренінгова програма направлена на корекцію конфліктності особистості спрямована процесу задоволеності на етапі становлення молодого студентської сім'ї.

Згідно з поставленою метою та висунутою гіпотезою визначено завдання дослідження:

– розкрити зміст поняття „молода сім'я“ та здійснити аналіз соціально-психологічних процесів у молодій сім'ї;

- дослідити ознаки, причини, функції та особливості подружніх конфліктів; виявити та узагальнити форми й методи подолання конфліктів у сучасній українській молодій сім'ї,
- виявити ефективні методи діагностики причин конфліктів в подружжі,
- експериментально дослідити причини конфліктів у молодій сім'ї
- розробити та апробувати тренінгову програму конструктивного вирішення конфліктів у сімейних стосунках .

Для розв'язання поставлених завдань у дослідженні було використано такі методи: аналіз, синтез, систематизацію, узагальнення, порівняння, класифікацію матеріалів фахової літератури з окресленої проблематики, тестування.

Наукова новизна роботи полягає в уточненні сутності феномену сімейного конфлікту; діагностиці причин, які найчастіше зумовлюють виникнення подружніх конфліктів у молодій сім'ї; виділенні та описі груп сімей з точки зору рівня їх конфліктності; розробці комплексу тренінгових занять, спрямованого на налагодження ефективної взаємодії між партнерами, а також рекомендацій молодому подружжю щодо гармонізації сімейного життя.

Теоретичне значення дослідження полягає у обґрунтуванні того, що неузгодженість норм і способів поведінки партнерів є однією з причин виникнення подружніх конфліктів у молодій сім'ї.

Практичне значення дослідження визначається розробкою тренінгової програми для молоді і рекомендацій молодому подружжю, що спрямовані на налагодження ефективної взаємодії у молодій сім'ї.

Надійність і вірогідність дослідження забезпечувалися репрезентативністю вибірки, застосуванням методів, адекватних меті і завданням дослідження, поєднанням кількісного та якісного аналізу, використанням методів математичної статистики.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ КОНФЛІКТІВ МОЛОДОЇ СІМ'Ї

1.1. Характеристика та особливості молодшої сім'ї

За сучасної економічної та соціально-політичної ситуації в Україні змінюються морально-психологічні установки молоді стосовно шлюбу, сім'ї і репродуктивних орієнтацій, мотиви материнства та батьківства відтісняються конкуруючими потребами самореалізації у житті та адаптації молодшої сім'ї до нових соціально-економічних умов. Докорінні перетворення в сучасному українському суспільстві потребують постійного врахування змін умов життєдіяльності сімей і своєчасного формування державної сімейної політики [6].

Науковці, менеджери та практичні працівники у сфері державної сімейної політики аналізують соціально-демографічні аспекти життєдіяльності сімей, їх соціально-економічне становище, проблеми репродуктивного здоров'я та планування сім'ї, особливості впливу соціокультурного та інформаційного середовища на формування молодшої особистості, можливості і ефективність реалізації виховного потенціалу української родини. Особливе місце в арсеналі засобів регулювання сімейних відносин та захисту сім'ї належить вдосконаленню сімейного законодавства України, і фахівці аналізують цю проблему під кутом зору забезпечення гендерної рівності у шлюбних відносинах. Взагалі проблема гендерного паритету у сфері сімейного життя в умовах розбудови сучасного українського суспільства набуває особливого значення. Тому дослідники вивчають медико-соціальні та гендерні аспекти планування сім'ї, соціально-психологічні засади гендерного паритету в сім'ї, особливості прояву гендерного паритету батьків у вихованні дитини в сім'ї, гендерні стереотипи

і установки щодо домашнього насилля та інші важливі аспекти цієї проблеми [12].

Розгляд шлюбно-сімейних процесів здійснюється фахівцями у контексті як становлення нової соціальної структури українського суспільства, так і механізмів взаємодії і чинників та особливостей прояву і наслідків економічної і демографічної кризи. При цьому особливої уваги набувають розробка і уточнення національної сімейної, молодіжної та всієї соціальної і демографічної політики щодо протидії демографічній кризі та поглибленню її проявів у шлюбно-сімейній сфері [3].

Несприятливі тенденції шлюбності завдають збитків шлюбно-сімейній структурі населення, насамперед з огляду на занадто низьку народжуваність в Україні. За обставин невлаштованості молоді не спрацьовують належним чином навіть сприятливі для добору шлюбної пари статеві-вікові пропорції. Україна належить до країн з високим рівнем розлучень. Характерною сучасною особливістю є зростання рівня позашлюбної народжуваності. Найгостріші наслідки розлучень, позашлюбної народжуваності та відкладення шлюбів – це поширення безшлюбного материнства та безбатьківства і сирітства, а отже – і проблеми матеріального утримання та виховання дітей.

Економічна криза, що супроводжувала перехід до ринкової економіки в Україні, виявилася досить гострою і суттєво вплинула на добробут сімей. Вимушена неповна зайнятість, криза неплатежів, низькі стандарти оплати праці та недосконалість соціальної політики призвели до погіршення життя значного числа сімей. Особливо відчутно позначився негативний вплив цих факторів на економіці родин, що мають дітей. Гострою залишається проблема доступу до базових можливостей розвитку людського потенціалу: продуктивної зайнятості, освіти, базового медичного обслуговування, нормальних житлових умов.

Процес “проїдання” сімейного бюджету, який спостерігається протягом досить тривалого періоду, є однією з найбільш загрозливих ознак зниження

рівня життя населення в цілому, хоча структура споживчих витрат домогосподарств істотно диференційована за соціальними групами населення з різними доходами. Найменш забезпечені родини практично всі кошти витрачають на харчування, задовольняючи свої потреби у продуктах харчування, в кращому випадку, на рівні фізіологічних норм [8].

Поряд із вивченням соціально-демографічних аспектів життєдіяльності сімей, особливостей доходу та споживання сучасної української родини багато дослідників аналізують можливості та обмеження реалізації їх виховної функції, соціальні і психолого-педагогічні умови сучасного сімейного виховання, особливості соціалізації дітей залежно від типу сім'ї за структурою, рівнем матеріального становища, характером стосунків між дитиною та батькамиб. Шляхи реалізації державної політики у сфері національно свідомого, патріотичного виховання підростаючого покоління, умови розвитку молодого покоління як чинник забезпечення національних інтересів країни розглядаються фахівцями, у першу чергу, через сприяння зміцненню виховного потенціалу сім'ї [17].

Також в останні десятиліття відбулося усвідомлення того факту, що сім'я є одним з вирішальних чинників становлення та розвитку особистості. Так, багато психологів і психотерапевтів розглядають психологічні проблеми чи навіть психічні розлади особистості, соматичні захворювання як функцію внутрішньосімейної взаємодії.

На сьогодні в Україні в умовах складної соціальної ситуації зароджується і розвивається специфічна дитяча субкультура, яка характеризується негативізмом у ставленні до суспільного оточення, його правових і моральних вимог, про що свідчить статистика правопорушень та кризових станів: зростання числа конфліктів у сім'ях, збільшення числа втеч із дому, погіршення психічного та фізичного здоров'я дитини. До цього призводить несприятливе побутове оточення, важке матеріальне становище дисфункційних сімей і погіршення на цьому тлі внутрішньосімейних відносин. Деформація у стосунках між батьками і дітьми, несприятливі

умови сімейного виховання збільшують число дітей та підлітків, які не вчаться і не працюють, кидають домівку, йдучи жити на вулицю. Це призводить до того, що поведінка дітей, які залишають сім'ю, виходить за межі моральних і правових норм. Підлітки через сімейні проблеми стають “вуличними” та спілкуються з такими, як самі. Нездорова атмосфера в сім'ї руйнує (спотворює) уяву дитини про сім'ю як про первинний осередок суспільства [45].

На сьогодні дослідження сім'ї в Україні, практична робота з сім'єю є доволі популярним напрямком психологічної науки і практики, особливо порівняно з попередніми роками, коли ця проблема знаходилася на периферії наукової думки. Так, зростають – як кількісно, так і якісно – установи та організації, що займаються проблемами сім'ї на державному рівні. Це насамперед установи, які реалізують державну політику допомоги сім'ї (Центри соціальних служб для молоді, відділи сім'ї та молоді, Служба у справах неповнолітніх). Діяльність недержавних фондів, організацій (Спілка захисту сім'ї та особистості, Центр екології сім'ї та ін.) також робить вагомий внесок у сферу практичної допомоги сім'ї та наукових досліджень. Ґрунтовними психологічними та соціально-психологічними дослідженнями проблем сім'ї займаються такі провідні наукові установи, як Державний інститут проблем сім'ї та молоді, Інститут психології АПН України, Інститут соціальної і політичної психології АПН України, Інститут проблем виховання АПН України [14].

Аналіз літературних джерел показав, що сучасні психологічні дослідження сім'ї ведуться у таких площинах:

1. Батьки – діти: різні аспекти сімейного виховання (зокрема сучасні тенденції у сімейному вихованні, позиції батьків, гендерні стереотипи у сімейному вихованні), взаємовплив між поколіннями. Доволі поширеними є дослідження, які розглядають вплив сім'ї на становлення тих чи тих особливостей, властивостей дитини. Так, окремі дослідження свідчать про те, що причини дитячої злочинності, девіантної або залежної поведінки, інших

негарздів значною мірою зумовлені несприятливою сімейною ситуацією – асоціальним способом життя батьків, бездоглядністю дитини, наявністю конфліктів або сімейного насильства, емоційним неприйняттям дитини, фрустрацією її базових потреб [4].

2. Стосунки між шлюбними партнерами, їх розвиток на різних етапах подружнього життя та вплив на загальну сімейну динаміку: адаптація шлюбних партнерів у молодій сім'ї, подружні конфлікти, кризові періоди та ресурси сім'ї у їх подоланні, розвиток стосунків між членами подружжя, дослідження нетипових сімей (порівняння громадянського шлюбу з традиційним, різновікові шлюби, проблемні сім'ї тощо).

Дослідження цього напрямку свідчать про те, що сьогодні трансформується, розширюється розуміння сутності та розуміння різних феноменів, наявних у сімейно-подружньому житті. Зокрема, дослідження психологів свідчать, що у 80–85% сімей постійно відбуваються конфлікти, в 15–20% наявні сварки через різні причини. При цьому доведено, що подружні конфлікти відіграють ключову роль у сімейних стосунках, оскільки представляють собою спосіб вираження і подолання суперечностей, що лежать в основі такої складної системи, як сім'я. Також змінюється ставлення до розлучення як до події, що має виключно негативне значення [9].

На окрему увагу заслуговує постановка і дослідження проблеми сімейного насильства, до якої зараз спостерігаємо значний суспільний і науковий інтерес. Зауважимо, що ця проблема потребує подальшого поглибленого вивчення різних чинників насильства, зокрема психологічних факторів, передумов, а також можливостей запобігання цьому явищу [16].

3. Сім'я як цілісна система: порушення поведінки, нахилів дітей, психологічні, психосоматичні проблеми когось із членів сім'ї як функція внутрішньосімейної взаємодії. В межах цього напрямку активно розробляється методологія практичної допомоги сім'ї, досліджується ефективність різних підходів, технік психокорекційної роботи.

4. Сім'я як соціальний інститут: функції ретрансляції соціальних цінностей, настанов, передача соціокультурного досвіду, етнопсихологічні особливості сімей. Цей напрямок охоплює більшою мірою філософські, культурологічні, соціально-психологічні аспекти.

5. Сучасні трансформації інституту сім'ї: статево-рольова демократизація (в основному, за рахунок розширення статево-рольового репертуару жінок), поступовий перехід від патріархату до біархату, зміна домінуючих функцій сім'ї. Менше представлені дослідження сімей у контексті соціального розширення суспільства та його впливу на структуру сім'ї, її функції.

Отже, трансформації інституту сім'ї є ознакою сучасного етапу суспільного розвитку. За даними Т. В. Буленко, найпоширенішими тенденціями розвитку сучасної сім'ї в Україні є наступні:

- порушення механізму адаптації сім'ї до динамічних процесів у суспільстві;
- послаблення захисної функції сім'ї (як матеріальної, так і психологічної);
- структурно-функціональна трансформація сім'ї за невизначеності або суперечливості сімейних ролей;
- зниження значення сім'ї в системі життєвих цінностей особистості з подальшою переорієнтацією значної частини молоді на позашлюбні стосунки або повторний шлюб;
- погіршення дитячо-батьківських взаємин, зумовлене невідповідністю та закостенілістю батьківських норм;
- стійка орієнтація подружжя на малодітну сім'ю;
- загострення суперечностей між партнерами в орієнтації сім'ї на демократичний (з боку жінок) або патріархальний (з боку чоловіків) розвиток;
- дисфункціональний розвиток сім'ї, ознаками якого є: тенденція до домінування, боротьба за владу обох партнерів, неузгодженість ролювої

поведінки, негнучкість сімейних норм, маніпуляція партнером, дітьми, ігнорування потреб, почуттів членів сім'ї, конфліктна взаємодія;

- ускладнення сімейної адаптації молодого подружжя внаслідок неадекватних дошлюбних очікувань, завищених вимог до партнера;

- нестабільність життєвих планів в умовах економічної нестабільності [7].

Отже, сучасна сім'я характеризується значними структурними та змістовими трансформаціями, що спричиняють зміну її функціонування як системи. Глибоке вивчення цих трансформацій та їх наслідків є одним із перспективних, малорозроблених напрямків психологічних досліджень сім'ї.

Л.А. Карцева дає таке поняття, що сім'я - це соціальна група, яка складається з чоловіка та жінки, котрі перебувають у шлюбі, їх дітей (власних або прийомних) та інших осіб, поєднаних родинними зв'язками з подружжям, кровних родичів і здійснює свою життєдіяльність на основі спільного економічного, побутового, морально-психологічного укладу, взаємної відповідальності, виховання дітей [18, 32].

Обозова пояснює це поняття наступним чином. Сім'я - це об'єднання людей, зв'язаних спільністю побуту та взаємною відповідальністю, об'єднання, що ґрунтується на шлюбі або кровній спорідненості.

Сім'я є одним із головних інститутів у соціальній структурі суспільства, а шлюбно-сімейний склад населення - соціально-демографічною "базою" людського розвитку [18, 63].

Сім'я - це першоджерело пізнання і формування культури поведінки, беззаперечне утвердження великого досвіду попередніх поколінь, а звідси - толерантного ставлення один до одного, шлях кожної особистості до самореалізації. Сім'я є первинним та основним осередком суспільства. Сім'ю складають особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки. Подружжя вважається сім'єю і тоді, коли дружина та чоловік у зв'язку з навчанням, роботою, лікуванням, необхідністю догляду за батьками, дітьми та з інших поважних причин не

проживають спільно. Дитина належить до сім'ї своїх батьків і тоді, коли спільно з ними не проживає. Права члена сім'ї має одинока особа [54,78]. Сім'я створюється на підставі шлюбу, кровного споріднення, усиновлення, а також на інших підставах, не заборонених законом і таких, що не суперечать моральним засадам суспільства.

Сім'я – це природна група, в якій з часом виникають стереотипи поведінки. Ці стереотипи створюють структуру сім'ї, яка визначає функціонування її членів, окреслюючи діапазон можливих варіантів їхньої поведінки та спрощуючи взаємодію між ними (С. Минухін). Життєздатна структура сім'ї необхідна для виконання головних задач сім'ї – підтримувати індивідуальність, водночас створюючи відчуття єдності, належності до цілого. Як правило, члени сім'ї не відчують себе частиною сімейної структури. Кожний партнер вважає себе самостійною одиницею, яка взаємодіє з іншими самостійними одиницями. Кожний усвідомлює, що він впливає на поведінку партнера. Одне з життєво важливих завдань подружньої підсистеми – вироблення меж кожного з членів подружжя, які залишають йому територію для задоволення власних психологічних потреб.

Структура сім'ї – це склад сім'ї та сукупність взаємин. З точки зору структури, можна виокремити сім'ї, де керівництво зосереджено в руках одного її члена, та сім'ї, де помітна участь всіх членів сім'ї в управлінні. У першому випадку говорять про авторитарну систему взаємин, в другому – про демократичну. Яким чином той чи інший характер взаємин впливає на функціонування всієї системи, на задоволення потреб кожного її члена? Який вплив різні системи мають на становлення особистості дитини? Постановка цих питань у психологічних дослідженнях може дати цікавий матеріал для розв'язання проблем сімейних конфліктів, проблем спілкування з дитиною.

Також цікавим і перспективним, на нашу думку, є напрямок досліджень етнокультурних та етнопсихологічних особливостей української родини, простеження етогенези цих особливостей. Так, серед особливостей

східнослов'янської родини, багато з яких є типовими і для українських сімей, дослідники виокремлюють зокрема наступні:

- родина, як правило, є не нуклеарною, а трьохпоколінною;
- матеріальна і моральна залежність членів родини одне від одного дуже велика;
- межі сімейної системи мають деякі особливості; як правило, вони неадекватні вимогам оптимальної організації;
- часто усе вказане вище призводить до явища злитості, сплутаності сімейних ролей, невиразного поділу функцій, необхідності увесь час домовлятися і неможливості домовитися надовго, заміщення, коли кожний у родині може функціонально бути кожним і одночасно ніким.

Під молодого сім'єю ми розуміємо подружню пару з дітьми чи без дітей, шлюб є першим, його тривалість - до п'яти років, вік - не більше 35 років.

Важливим завданням, що стоять перед дослідниками сім'ї є вивчення джерел напруженості в сімейних стосунках, сімейних конфліктів, психологічних аспектів тих хронічних непогоджень, сварок, які призводять до дезорганізації сімейного життя і, в кінцевому результаті, до розлучення.

Кожна людина в житті стикається з ситуацією, коли задоволення її бажань і потреб утруднено чи заблоковано. Стан дефіциту визначається як депривація. Депривація в сім'ї - це такий стан одного з членів, коли інші члени сім'ї не в змозі (або не хочуть) задовольняти його потреби, що, в свою чергу, викликає стан психологічної напруги і часто може приводити до дуже негативних наслідків як для самого члена сім'ї, так і для його оточення.

Родина та шлюб як форма сімейної організації є складними для вивчення феноменом.

Дослідники відзначають, що у працях, присвячених проблемам шлюбу й родини, спостерігаються змішування концепцій і розбіжності відносно критеріїв успішності, адаптивності й функціональності, а також приблизність використовуваного категоріального апарату. З одного боку, родина

традиційно визначається через її інституціональні характеристики, з іншого - дослідники акцентують увагу на деінституціональному характері подружніх відносин. Це внутрішнє протиріччя утрудняє аналіз та інтерпретацію накопичених фактів, а також не дозволяє визначити чіткі методологічні позиції для розгляду подружніх відносин. Як відзначає В.А. Сисенко, С.В. Ковальов, Ю. Є. Альошина та І.Ю. Борисов дослідники найчастіше не уточнюють, про яку саме роль родини йдеться - соціальний інститут, малу групу або систему, що породжує безліч протиріч і не прояснює суті проблеми [11,72-95; 47,18-24].

Отже, ми пропонуємо розглянути наступні підходи:

1. Інституціонально-кризовий підхід до проблеми життєдіяльності родини й шлюбу. Традиційно шлюб розглядається не тільки як відповідальність двох індивідуумів один перед одним, але і як взаємна відповідальність двох родів, що поєднуються в новій родині. М.О. Косачева визначає родину як культурну спільноту людей, яких зв'язує єдність життєвих цінностей, уявлень, а також схожість позиції у взаєминах із суспільством й окремими індивідами.

2. Трансформаційний підхід до проблеми життєдіяльності родини й шлюбу: андрогінна модель, вважає Л.А. Карцева. Шлюб як особлива група виникає на певному рівні суспільного розвитку й характеризується компліментарністю ролей чоловіка й жінки. Незважаючи на стильову різноманітність у рамках одношлюбності, стійкий гетеросексуальний союз вважається природною формою любовних взаємин, а прагнення бути "ідеальним чоловіком" або "ідеальною жінкою" - істотним компонентом особистості. Взаємодія маскулінного й фемінінного начал у шлюбі призводить до їх взаємодоповнення та єдності. Одруження дозволяє чоловікові ввійти в контакт із фемінінним аспектом і гармонізувати його, а для жінки заміжжя є засобом взаємодії з маскулінным началом (цим, зокрема, визначається необхідність підтримки "традиційних норм статеворольових характеристик").

У цілому трансформаційний підхід дозволяє підійти до оцінки успішності функціонування інституту сім'ї на родинноцентричних засадах, з точки зору її інтересів як малої групи.

3. Сімейно-центрований підхід до проблеми життєдіяльності родини й шлюбу: соціологізаторський напрямок. Дослідження проблем родини передбачає аналіз як її інституціональної сутності, так і етапів проходження конкретною сім'єю стадій життєвого циклу, реалізації нею соціальних й індивідуально-особистісних функцій. І якщо виконання родиною соціальних функцій ускладнене в силу пережитої суспільством системної кризи, то про індивідуально-особистісні функції родини цього сказати не можна.

В.А. Сисенко вважає, що суб'єктивна значущість родини в умовах соціальної аномії підвищилася; в індивідуальній свідомості вона залишилася єдиною спільнотою, здатною надати допомогу в подоланні соціально-економічних і морально-психологічних труднощів.

Визначивши підходи до вивчення сім'ї; можна нагадати буквально двома абзацами саме історію створення сім'ї. Отже, за часів стародавньої Русі та в період середньовіччя (XV-XVI ст.) на території України існувала велика патріархальна сім'я, або домашня община. Вона відома під назвою "служба", "сім'я", "дворище". Поряд з нею існували й малі сім'ї. Уклад і побут общини трималися безперечною владою глави сім'ї - батька, мати управляла суто жіночими справами [33,87; 12,45].

Часто кілька великих і малих економічно слабких сімей об'єднувалися для спільного виконання складних і трудомістких робіт у так звані патронімії - групи, що зберігали й підтримували господарську, громадську та духовну єдність.

В останні роки дослідження сім'ї як соціального інституту в контексті загальносоціальних змін здійснюються не так інтенсивно, як у 50-60-і рр., у пору розквіту функціоналізму й еволюціонізму. На сьогодні все популярнішими є мікродослідження сім'ї, коли внутрішньосімейні перемінні усе частіше пояснюються тими ж внутрішньосімейними феноменами і

процесами. Аналіз сім'ї як малої групи, міжособистісних взаємодій заступає інші галузі соціологічного вивчення сім'ї. Тому не випадково, що саме символічний інтеракціонізм і підходи, що примикають до нього, такі як етнометодологія, теорія обміну, драматургічний підхід і ін., являють собою теоретико-методологічну основу багатьох досліджень сім'ї. У свою чергу, засилля інтеракціонізму з його взаємопроникненням особистості і групи, а також особистості і суспільства залишає без уваги антагонізм між ними, споконвічне протистояння і конфлікт між особистістю як частиною соціуму і суспільством як цілим [7, 34].

Будь-який соціальний інститут виникає і функціонує, виконуючи ту або іншу соціальну потребу. Якщо така потреба стає незначною або зовсім зникає, то існування інституту стає безглуздим. Водночас є важливі, вкрай необхідні інститути, викликані до життя потребами, які є постійно. Соціологи вважають, що таких інститутів у розвинутих суспільствах усього п'ять: сімейні, економічні, політичні, освітні і релігійні [3, 14].

Таким чином, у сім'ї між її членами існують і ідеологічні, зокрема правові, відносини, а також моральні або релігійні. Формування трудових ресурсів, їхній розподіл і перерозподіл, кваліфікаційне зростання і продуктивність праці, а також міграція населення - усі ці питання знаходяться під впливом сім'ї. Стосунки відбиваються в сім'ї через особливий психологічний механізм, вони ґрунтуються на почуттях любові, уподобання, кривдності, обов'язку, відповідальності між членами сім'ї.

В особливо складних умовах у період кризи опинилася молода сім'я, яка визначається як соціальна група, у якої вік чоловіка та жінки або одного з них не перевищує 35 років. В Україні налічується 10,3 млн. молоді (віком від 15 до 35 років), що становить 19,1 відсотка загальної кількості населення. В країні мешкає 2 млн. 400 тис. молодих сімей, в яких народжується 80 відсотків усіх народжуваних в Україні дітей. Тобто 46,6 відсотка молодих людей перебувають у шлюбі, і хоча статистика недосконала і не встигає за кількістю розлучень, можна сказати, що 50 відсотків молоді перебуває в

шлюбі (або була в шлюбі). Є молодь, яка готується до шлюбу. Отже, питання шлюбно-сімейних відносин хвилюють молодь: як підготуватися до шлюбу, як обрати супутника життя, як одружитися, зберегти сім'ю, запобігти сімейним чварам, як виховувати дітей та ін.

Перед молодою сім'єю стоять особливо гострі проблеми.

Невизначеність майбутнього, незайнятість у сфері суспільного виробництва, нестабільність заробітків, непідготовленість до сімейного життя та виживання у таких умовах негативно позначаються не лише на демографічній ситуації в Україні, а й на внутрішньосімейних процесах, характері взаємостосунків членів сім'ї, її стосунків з оточуючим середовищем, вихованні дітей, організації вільного часу.

Державна політика, спрямована на підтримку молодої сім'ї, знайшла своє вираження у Законі про сприяння соціальному становленню і розвитку молоді в Україні, галузевій програмі Мінмолодьспорту України щодо поліпшення становища молодих жінок, сім'ї, завдяки якій передбачається здійснити заходи, спрямовані на поліпшення становища молодої сім'ї, її соціальний захист. Ці завдання реалізуються за допомогою соціальних служб для молоді, створених на початку 90-х років.

Розглянемо кожну функцію сім'ї та визначимо, як сучасна молода сім'я справляється з її виконанням.

Матеріально-економічну функцію сім'ї (становлять її бюджет, організація споживчої діяльності, участь у суспільному виробництві, здобуття професії, відновлення втрачених на виробництві сил.) Сім'я повинна брати участь у суспільному виробництві, здобувати професію, заробляти собі на життя, на відновлення втрачених на виробництві сил.

Як свідчать дані соціологічних досліджень, переважна більшість сімей має життєвий рівень нижче прожиткового мінімуму; більше 50 відсотків цих сімей перебувають за межею бідності, а прибуток молодої сім'ї удвічі нижчий за необхідні потреби. Крім того, чимало молодих людей не зайнято або не повністю зайнято у системі суспільного виробництва внаслідок його

кризового стану, скорочень, має нестабільні заробітки. Тому, щоб утримувати сім'ю, люди змушені займатися так званою комерційною діяльністю. Особливо важко сім'ям, які виховують малих дітей, неповним, багатодітним сім'ям. Ці явища стають причиною зубожіння сімей, що позначається на здоров'ї членів сім'ї, їх інтелектуальному розвитку, а в майбутньому - на розвитку суспільства, генофонді країни [32].

Житлово-побутова функція - це забезпечення сім'ї житлом, ведення домашнього господарства, організація домашнього побуту. Ця функція тісно пов'язана з попередньою. За даними соціологічних досліджень, лише 5-7 відсотків молодих сімей, що беруть шлюб, забезпеченні власним житлом. Через 5 років спільного проживання власне житло мають 23 відсотки молодих сімей, інші або проживають з батьками, або наймають (48,5 відсотка) окрему квартиру чи кімнату в гуртожитках (особливо це стосується студентської сім'ї). Молоді сім'ї навіть не мають чітких перспектив щодо одержання житла. Усі ці негаразди негативно позначаються на організації домашнього побуту і загалом - на мікрокліматі сім'ї.

Отже, в активний період життя, сприятливий для здобуття професії, вдосконалення професійних якостей, народження та виховання дітей, молода сім'я не має належних економічних та побутових умов для свого становлення, нормального розвитку та виховання здорового покоління.

Репродуктивна (демографічна) функція сім'ї полягає у відтворенні життя, продовженні людського роду, тобто в народженні дітей. Мається на увазі відтворення не тільки кількісне, а й якісне (народження фізично і психічно здорового покоління, без біологічних і психічних аномалій). Як відомо, для відтворення населення та його природного приросту кожна сім'я повинна мати двох-трьох дітей. Статистичні дані свідчать про те, що особливістю сучасної молоді сім'ї є її малодітність (більшість сімей, деє біля 52 відсотків, має одну дитину), бездітність, відкладання народження дітей на невизначений період.

Отже, скрутні матеріально-економічні та житлово-побутові умови існування молодії сім'ї негативно відбиваються на відтворенні населення України, що в свою чергу через певний час справлятиме негативний вплив на загальний розвиток суспільства: не вистачатиме робочих рук, спостерігатиметься недостатній розвиток науки, подальше зменшення кількості населення тощо. Складність ситуації, у якій перебуває зараз молода сім'я, негативні явища, що мають місце в молодіжному середовищі (алкоголізм, наркоманія, захворювання, що передаються статевим шляхом) позначаються і на якісному відтворенні населення.

Комунікативна функція сім'ї передбачає створення сприятливого сімейного мікроклімату, необхідного для психічно-емоційного відтворення сил членів сім'ї, внутрісімейного спілкування подружжя, батьків і дітей, сім'ї та оточуючого мікро- і макросередовища, а також її спілкування з духовними та інтелектуальними надбаннями суспільства (засоби масової інформації, література, мистецтво тощо). Психологічний клімат сім'ї - це стійкий емоційний настрій, результат особливостей і якості взаєностосунків членів сім'ї. Психологічний клімат сім'ї може змінюватись і залежати від самих членів сім'ї. Він може бути сприятливим, несприятливим (конфлікти, сварки, знервованість), суперечливим (чи то повна злагода, чи то сварки). Характерні ознаки сприятливого сімейного мікроклімату - згуртованість членів сім'ї, доброзичливість, почуття захищеності, терпимість, взаємна повага, взаємодопомога, чуйність, співчуття, прагнення допомагати один одному, співпереживання, відповідальність за сім'ю та кожного її члена. Велике значення для психологічного клімату сім'ї має внутрісімейне спілкування. Сімейний мікроклімат, на який впливають стійкий позитивний емоційний настрій, взаєморозуміння, доброзичливість, позначається на настрої членів сім'ї, загальному стилі їхнього життя. У такій сім'ї наявне бажання разом проводити вільний час, вихідні дні, відпустку. Вона відкрита як для внутрісімейного (між подружжям, подружжям і дітьми, подружжям і

батьками), так і для позасімейного (з друзями, сусідами, знайомими) спілкування, створює душевний комфорт, рятує від нервових перевантажень.

Знервованість, відсутність побутових вигод, постійна роздратованість, грубість, сварки, чвари, піклування лише про власний комфорт, відсутність милосердя у членів сім'ї призводять до негативного емоційно-психологічного мікроклімату. Такі життєві умови подружжя, а також дітей зумовлюють депресивні стани, емоційне перенапруження, дефіцит позитивних емоцій, стресові ситуації. До останніх можуть призводити невміння раціонально вирішувати матеріально-економічні та житлово-побутові проблеми, сексуальна дисгармонія, конфліктність, що прогресує на основі алкоголізму, аморальної поведінки, наявності у членів сім'ї таких якостей особистості, як ревності, надмірна образливість, егоїзм, небажання поступатись власними інтересами, зручностями заради ближнього.

Останнім часом у сім'ях, особливо молодих, спостерігається багато розлучень. В умовах соціально-психологічного стресу молодь по суті не підготовлена ні морально, ні матеріально до створення сім'ї, не бажає мати дітей. За статистичними даними, в Україні розпадається кожний другий-третій шлюб.

Крім того, стали поширеними деформовані шлюбно-сімейні процеси: молодь не хоче офіційно реєструвати шлюб, народжувати дітей, відкладаючи це до кращих часів. Усі ці явища призводять до зростання кількості позашлюбних дітей серед дуже молодих матерів.

Збільшується кількість неповних сімей, діти у таких сім'ях не мають належного матеріального забезпечення. Крім того, виховання дитини одним з батьків, переважно матір'ю, негативно відбивається на формуванні особистості як хлопчика, так і дівчинки (2).

У нормальній, благополучній сім'ї всі проблеми, як правило, мають раціональні способи розв'язання, не зачіпаючи інтереси будь-кого з її членів: кожний має свої свободи, можливості задовольняти власні потреби. Дезорганізація шлюбно-сімейних відносин призводить до зниження

соціальної активності людини, позначається на її працездатності, погіршує стан психічного та фізичного здоров'я, негативно впливає на процес сімейного виховання, збільшує кількість дитячих захворювань, сприяє появі важковиховуваності, формуванню ранньої девіантної поведінки, невротичних, психосоматичних розладів, збільшенню суїцидних вчинків.

Розпаданню шлюбів сприяють не тільки складні матеріально-економічні та житлово-побудові умови сім'ї, а й медико-соціальна, соціально-психологічна і психолого-педагогічна невідповідність молоді до сімейного життя, невміння раціонально розв'язувати сімейні проблеми і запобігати конфліктним ситуаціям, відсутність правових, юридичних, медичних, економічних, сексологічних, наркологічних і психолого-педагогічних знань, необхідних для молодого подружжя.

Виховна функція полягає у передачі дітям дорослими членами сім'ї соціального досвіду. Правильне сімейне виховання розвиває здібності, здорові інтереси та потреби дитини, формує правильний світогляд, позитивне ставлення до праці, сприяє прищепленню гуманних моральних якостей, розумінню необхідності дотримуватися правових і моральних норм життя, поведінки, що сприяє розвитку фізичної досконалості дітей, зміцненню їхнього психічного здоров'я, виробленню навичок санітарно-гігієнічної культури. Ця функція - одна з найважливіших. Її мета - передати підростаючим поколінням у процесі входження в систему суспільних відносин соціального досвіду, знань, орієнтацій, норм і ролей, умінь і навичок, необхідних для моральної життєдіяльності. Успіх виховання залежить від виховного потенціалу сім'ї, який у свою чергу залежить від її матеріальних і побутових умов, чисельності та структури сім'ї, взаємостосунків, які складаються між всіма членами родини, особистого прикладу батьків, їх педагогічної культури, специфіки самого процесу сімейного виховання.

Соціальна ситуація, у якій перебуває сучасна молода сім'я, призводить до того, що, виховуючи дітей, батьки стикаються з цілим рядом проблем. Зважаючи на те, що суспільством ставиться завдання посилити сімейне виховання, школа та соціальні служби мають допомагати сім'ї у створенні нормальних психолого-педагогічних та емоційно-моральних умов для повноцінного виховання дітей, розвитку їхніх пізнавальних інтересів, фізичного удосконалення, нормального спілкування з батьками та іншими членами сім'ї, у набутті батьками умінь, необхідних для вирішення складних проблем сімейного виховання. Вимога сучасного суспільства поліпшити якість сімейного виховання та підвищити відповідальність батьків за виховання дітей часто стикається з проблемою матеріальної незабезпеченості сім'ї, зосередженості батьків на пошуках коштів для того, щоб, насамперед, забезпечити їх нормальним харчуванням, одягом, тобто задовольнити фізичні потреби дитини. Внаслідок цього духовний розвиток дитини залишається часто поза увагою батьків, на нього не вистачає вже ні сил, ні часу [27].

Крім того, сім'я потребує допомоги і в питаннях спілкування з батьками, родичами, особливо з тими, з якими вона разом проживає. Внаслідок зростання кількості розлучень, нестабільності та деформації шлюбу соціальної допомоги потребують сім'ї, які не в змозі забезпечувати належний рівень сімейного виховання і в яких створюються передумови для негативного напрямку у формуванні особистості дитини. Це так звані неблагополучні сім'ї, де батьки зловживають спиртним, ведуть аморальний спосіб життя; неповні сім'ї; сім'ї, де між батьками, батьками й дітьми мають місце постійні конфлікти; сім'ї з низьким морально-культурним рівнем батьків; зовні благополучні сім'ї, тобто сім'ї, де за нормальних економічно-побутових умов і наявності обох батьків складаються несприятливі умови для виховання дітей внаслідок педагогічної неосвіченості та низької педагогічної культури батьків, причому, педагогічні помилки батьків носять стабільний характер. Тому постає завдання про підготовку батьків до якісного виконання батьківських обов'язків [19].

Соціальної, педагогічної та психологічної допомоги потребують також сім'ї групи ризику, до яких на даному етапі розвитку суспільства ми відносимо багатодітні сім'ї, одиноких матерів, неповнолітніх матерів, сім'ї з дітьми-інвалідами, батьками-інвалідами, малозабезпечені сім'ї.

Рекреативна функція сім'ї - це організація вільного часу та відпочинку сім'ї. Рекреативна діяльність сім'ї здійснюється в будні й вихідні дні, а також під час відпустки. Вона виконує роль збереження сім'ї як цілісної одиниці, зміцнює сім'ю, закріплює кращі традиції, має велике значення у вихованні дітей, емоційному єднанні подружжя. Крім того, ця функція має значення для розвитку інтересів і потреб особистості, виконує культурну роль, формуючи, розвиваючи та виховуючи культурні, моральні й духовні цінності та норми. У стабільній сім'ї ця функція постійно трансформується й розвивається. У дезорганізованих сім'ях ця функція по суті руйнується або виконується частково. Це спостерігається і в повсякденному житті, коли члени сім'ї повертаються додому з роботи. У цей період вільний час сім'ї призначений для відновлення фізичних, моральних та емоційних сил, витрачених протягом трудового дня. Крім відновлення витрачених сил, людина мусить подбати про свій духовний та інтелектуальний розвиток. І дуже важливо, щоб це стосувалося кожного з членів подружжя і дітей. Під час відпустки майже весь час можна присвятити дозвіллю, що може найбільше сприяти розвитку особистості [24].

Проблема реалізації рекреативної функції молоді сім'ї полягає в тому, що зараз обмежені умови для раціонального проведення вільного часу. Адже фінансові проблеми, про що ми вже згадували, не дають можливості відвідувати кіно, театри, концерти, виставки, музеї, кафе і ресторани, реалізовувати свої потреби у відпочинку, оздоровлювати сім'ю в санаторії, будинках відпочинку, на морі, відправляти дітей у літній табір, мандрувати. Найреальніший спосіб відпочинку - поїхати до батьків у село, родичів або знайомих. Отже, сім'я має дуже обмежені можливості для духовного розвитку своїх членів. Незадовільні житлові умови сучасної молоді сім'ї і

вимушеність проводити своє дозвілля здебільшого вдома можуть призводити до роздратованості, негативного стереотипу поведінки в сім'ї.

Отже, ми розглянули основні форми життєдіяльності сім'ї - її функції. Як видно із зробленого аналізу, всі функції між собою тісно пов'язані. Неможливість виконання сім'єю однієї функції веде за собою прорахунки у виконанні іншої функції. Тому для підтримки та розвитку нормальної життєдіяльності сім'ї необхідна державна політика, яка має бути спрямована на постійне удосконалення умов для реалізації економічного та духовного потенціалу сім'ї і має прагнути до того, щоб найменша кількість сімей потребувала допомоги, пільг, безкоштовних послуг тощо. Для цього слід постійно стимулювати внутрішні резерви сім'ї (економічні, демографічні, виховні, рекреативні), а також допомагати реалізувати їх.

Сімейна політика всіх цивілізованих держав своїм пріоритетним завданням вважає зміцнення інституту сім'ї. Але в сучасних системах виховання багатьох держав майже відсутня спеціальна підготовка к шлюбу і виконання сімейних обов'язків. Молоді люди вступають у шлюб, знаходячись під владою романтичних уявлень, не знаючи правил та закономірностей сімейного життя. Багато з них потім швидко розлучається.

Соціальна-економічна характеристика рівня життя нашого народу останніми роками також не сприяє створенню й зміцненню сім'ї, народженню дітей, впевненості у стабільності майбутнього життя. Дедалі більше молодих людей (і чоловіків, і жінок) не бажають одружуватися, віддаючи перевагу вільним від зобов'язань партнерськими взаєминам. Значно збільшилася кількість бездітних (через соціальні причини) подружніх пар. Кількість бездітних пар, які не бажають мати дітей через соціальні, матеріальні або психологічні причини, зросла у нашій країні за кілька останніх років до 10%. Таким чином, демографічна ситуація на сьогоднішній день дедалі більше набуває характеру гострої демографічної кризи.

Не можуть не викликати тривоги й передчасна сексуальна ініціація молоді та низька культура регуляції народжуваності, відсутність протизаплідних засобів, що ведуть до значного зростання кількості абортів, високого показника вагітності серед неповнолітніх, а також до зростання кількості статевих правопорушень.

Не менш гострою є проблема статевого виховання учнів, молоді та дорослого населення, оскільки невідповідальність в питаннях статевих відносин призводить до конфліктів у сім'ї, розпаду шлюбів, самотності, що є причиною нервово-психічних розладів, венеричних захворювань, соціальної напруженості в суспільстві. Сімейне життя передбачає не тільки народження дітей. Гармонія сімейних стосунків багато в чому (якщо не в переважній більшості) залежить від успіхів інтимних взаємин між чоловіком та жінкою, які формують духовний, психологічний клімат сім'ї і творять задоволення кожного з членів подружжя.

Переважно молодь вступає у шлюб після декількох місяців знайомства. При цьому зі 175 опитаних пар, які подали заяву на реєстрацію шлюбу, тільки 40% чоловіків та 41% жінок навіть у романтичний період своїх відносин відповіли, що розлучення - це найкращий вихід із невдалого шлюбу [28].

Головними причинами розлучень є: несумісність характерів, невміння і небажання підпорядковувати свої інтереси волі іншого, неухважність одного з подружжя до іншого і так далі. Останнім часом все частіше і частіше причиною розлучень називають пристрасть до спиртного одного з подружжя. Г.П. Разуміхіна відзначає, що за останні 15-20 років кількість шлюбів, що розпалися на ґрунті алкоголізму, зросла з 40% до 55%. У даний час зростає кількість розлучень, в яких чоловік залишає дружину, що зловживає спиртним. Біля 25% сімей розпадається через подружню невірність і приблизно стільки ж через втрату відчуття любові. І в тому, і в іншому випадках дуже складно вирішити, чи потрібно розривати шлюб.

У попередженні і подоланні сімейних конфліктів дуже багато залежить від вміння спілкуватися у сім'ї, основу якого складає прагнення згладити

сімейний конфлікт, а не розпалювати його; вміння приймати чоловіка таким, який він є, бачити у ньому перш за все позитивне, не приділяти уваги недолікам, збільшуючи їх значення.

Соціально - етична готовність до родинного життя передбачає загальну зрілість (вік, середня освіта, професія, рівень етичної свідомості), економічну самостійність, здоров'я. Дослідження показують, що раннє укладення шлюбу є важливим фактором, що впливає на задоволеність відносинами між подружжям [30].

Створити сім'ю можна в 18 років, але найбільш сприятливий з медичної точки зору вік вступу до шлюбу - 20 - 22 роки для дівчат та 23 - 28 - для юнаків. Важливим моментом, який забезпечує адаптацію подружжя в сімейному житті, є співвідношення їх віків. Рівень моральної свідомості молодих людей - одна з важливих умов готовності до створення сім'ї. Розвинута моральна свідомість виявляється в розумінні молоддю соціальної значущості сім'ї, в серйозному відношенні до шлюбу, у продуманому виборі супутника життя, в почутті відповідальності за створену сім'ю, в глибокій повазі до майбутнього чоловіка (дружини), до представників старшого покоління, до інших членам сім'ї, в чуйності, а також у спілкуванні з ними [5].

Готовність до створення сім'ї і її благополуччя залежить від стану здоров'я молодих людей, котрі вступають до шлюбу. Здоровий спосіб життя сприяє розвитку духовної культури людини, укріпленню сімейних відносин, дружніх, а також допомагає в подоланні психоемоційних труднощів та стресових ситуаціях у сімейному житті.

З приводу даного питання можна додати, що матеріальні і житлові фактори безпосередньо не впливають на стабільність сім'ї. Але погані матеріальні умови життя часом посилюють конфліктні випадки, які створюються зовсім з інших причин.

Мотиваційна готовність до сімейного життя включає в себе любов як основний мотив створення сім'ї, готовність до самостійності, почуття

відповідальності за свою майбутню сім'ю, готовність до народження та виховання дитини. Більшість людей створюють сім'ю із почуття любові один до одного. Таких сімей, по даним соціологів, приблизно 70 – 75% . Доктор філософських та психологічних наук В.І. Зацепін в книжці «Про життя подружнє» вирисовує діаграму підйомів та спадів любовного потягу у різних індивідів. Він виявив, що підвищена конфліктність виникає між подружжям, у котрих накладається одне на одного хвиля приливу та час спаду почуттів.[5]

Вчений вважає, що подружжю корисно в час ускладнення відправлятися кудись, змінити середовище, або зайняти себе цікавим ділом.

Психологічна готовність до створення сім'ї - це єдність у спілкуванні, в поглядах на різні речі та сімейне життя в цілому, вміння створити здоровий мікроклімат в родині, усталеність характеру та почуттів, розвинутих вольових якостей особистості. Від атмосфери сім'ї, в якій виростало майбутнє подружжя, залежить багато в чому й те, як складеться доля майбутньої сім'ї, чи буде вона благополучна або, навпаки, зіткнеться з проблемами і труднощами, а то й розпадеться.

Дані соціологічних досліджень свідчать: розлучення батьків у три рази збільшує ймовірність розлучення в дітей, у той час як ймовірність розлучення дітей з повної родини становить 5 з 100 [7].

Педагогічна готовність до створення сім'ї включає в себе педагогічну грамотність, господарсько-економічні вміння та навички, сексуальну вихованість.

Педагогічна грамотність молодих людей, що вступають в сімейне життя, припускає знання закономірностей розвитку дітей та особливостей їх виховання, навички догляду за немовлям. Під господарсько-економічними вміннями та навичками мається на увазі вміння планувати, розподіляти сімейний бюджет, організувати побут і дозвілля, створювати в сім'ї затишок.

Сексуальна вихованість передбачає засвоєння необхідних знань про інтимні сторони життя людини, правильних поглядів на взаємини статей, знання того, як берегти свою любов.

Сексологи, яким доводиться стикатися з випадками дисгармонії, вважають, що багато проблем подружніх відносин зароджуються саме в початковий період шлюбу, а часом в саму першу ніч після весілля. Виходить, що не у всіх виправдовуються очікування, не всім приносить радість фізична близькість. Існують сім'ї, в яких відкриття цієї сторінки подружжя приносить чимало смутку, а то й конфліктів у відносини люблячих [21].

Отже, стабільна благополучна сім'я може функціонувати тільки при певній підготовці молодих людей до спільного сімейного життя.

На сьогоднішній день вчені встановили, що сімей без конфліктів практично не існує, особливо це відноситься до молодих сімей. Людина перебуває в постійному конфлікті навіть із самим собою. Конфлікти істотно розрізняються в різних сім'ях за характером і частотою, а головне, за вмінням подружжя їх вирішувати.

Молоді шлюби характеризуються початковим входженням у світ один одного, розподілом праці і обов'язків у родині, вирішення житлових, фінансових і пов'язаних з веденням спільного господарства та побуту проблем, входженням в ролі чоловіка і дружини, деформуванням особистості, процесом придбання життєвого досвіду, дорослішанням. Цей період шлюбного життя є самим важким і небезпечним з точки зору стабільності сім'ї.

Відокремлюють три підходи у вивченні конфліктів молодого подружжя:

1. Соціальний підхід

А.К Дмитренко в своїх працях відмічає, що дуже важливим є вивчення стабільності шлюбу, як основи для надання ефективної допомоги конфліктним і проблемним сім'ям. Його дослідження присвячені вивченню соціально – психологічних факторів стабільності шлюбу в перші п'ять років

подружнього життя в міських і сільських сім'ях. Серед факторів, які аналізуються в соціологічній літературі: 1) мотиви укладання шлюбу, 2) підготовленість молоді до сімейного життя; 3) задоволення шлюбом. Автор вказує, що формування потреб в сім'ї є одним з змістоутворюючих потреб особистості, які викають від потреб у коханні. Задоволення потреби у коханні, реалізується в інтересах, почуттях, бажаннях. Потреба особистості в сім'ї є соціогенним і психогенним утворенням особистості. З однієї сторони, ця потреба формується як результат взаємодії особистості з суспільством – через засвоєння цінностей сім'ї, зразки батьківської поведінки, засвоєння культури в цілому – залежить від індивідуального досвіду людини. З другої сторони, вона виникає під впливом внутрішніх потенцій особистості, через процес здійснення самообстежування, саморегуляції.

Аналіз зв'язків: суспільство – сім'я – особистість дозволив розкрити місце сукупних функцій сім'ї. Гозман А.Я. писав, що при соціально – психологічному вивченні важливо не аналізувати всі функції, а виділити їх «психологічне забезпечення»[10].

Під психологічним забезпеченням функцій ми розуміємо аналіз взаємовідносин між функціями сім'ї: виділення системоутворюючих функцій на кожному етапі розвитку сім'ї.

Функції сім'ї і потреби трьох рівнів (рівень суспільства, рівень сім'ї і рівень кожного із подружжя) фокусується в ролях. В процесі ролевої взаємодії подружжя становляться схожими їх упевнення, направленість, інтереси, особисті змісти, реалізується змістоутворюючі потреби особистості. Спосіб поєднання цих якостей, вступаючи в єдність процесів взаємодій і взаєморозуміння, переживається подружжям, як задоволеність шлюбом, один одним, собою, що знаходить місце в концептуальній схемі факторів стабільності шлюбу.

2. Психобіологічний підхід

В основі психобіологічній теорії сімейних систем англійського психолога М. Боуена лежить положення про «емоційне». Він розглядає

«емоційне», як більш широку систему, в чомусь навіть протилежну почуттям. «Емоційне» визначається автором, як автоматична система реакцій, котра керує фізіологічними процесами, такими, як часте серцебиття, поверхнєве дихання і напруження м'язів, котрі з'являються в відповідь на стресову дію. Існує вісім положень теорії сімейних систем М. Боуена, але в даній дипломній роботі ми зупинимось на трьох: 1) диференціація я; 2) емоційний трикутник; 3) емоційна настороженість. Положення про диференціацію «я» - центральне в брουνівській теорії систем. Воно виникло із досліджень клітини. М. Боуен використовує положення клітинної диференціації як метафору для опису внутрішньо сімейних взаємовідносин. Він передбачив, що люди функціонуючи як здорові клітини, добиваються найбільшої ефективності, коли вони розглядають себе як автономну, але в той же час зв'язану з іншою людиною системою, якою є сім'я. З цього спостереження Боуена народилась уява про шкалу диференціації «я», котра показує адаптивну пристосовність індивідів і їх сімей. Школа відображає ранг вимірів: фізіологічних, психологічних, соціальних факторів взаємовідносин.

Положення людини на шкалі диференціації може змінюватися, в залежності від стресів в системі, взаємовідносинах з оточуючими в течії життя. Основний рівень диференціації може бути визначений для всіх індивідів і їх сімей.

3. Психологічний підхід

Психологи на протязі багатьох років займались проблемою сумісності, дослідуючи психологічні характеристики подружніх пар. Основою для подібних досліджень послужила гіпотеза закордонного психолога В.Вінча, про так названу компліментарність, (взаємодоповнення). В ній потреби партнера в спільній малій групі повинні доповнювати одне одного по якості їх особистих властивостей, котрі є компонентами психологічного складу: темперамент, характер і особистість. Важливе значення надається темпераменту.

Психологи досліджуючи структуру сумісності, в кінці кінців прийшли до висновку про те, що індивідуально – психологічні і особистісні особливості подружжя у всьому, не визначають всеціло стабільної сім'ї і сумісності подружжя. Домінуючими тут все ж таки є уявлення про цілі шлюбного союзу, характеру виконання сімейних ролей, правах і обов'язках подружжя. В довільній подружній парі завжди є реальні можливості для підвищення рівня взаємної сумісності за рахунок самовиховання, зближенням в шлюбно - сімейних уявах, високої культури взаємовідносин.

Повинна розпочатися подвійна боротьба за сімейне щастя, ще за довго до реєстрації шлюбу, до того, як приймати рішення.

Для нашого дослідження становить інтерес «5-крокова модель роботи з клієнтом», розроблена Н. Пезешкіаном у межах позитивної психотерапії, яка дозволяє вирішувати подружні конфлікти у молодій сім'ї. Вона передбачає проходження наступних п'яти стадій:

1. На стадії спостереження і дистанціювання подружжя дистанціюється від проблеми, займає позицію спостерігача. Основою цієї стадії є позитивне тлумачення, нетрадиційна інтерпретація конфлікту, яка ініціює альтернативні можливості вирішення і дозволяє сім'ї відчувати себе «позитивно».

2. Стадія інвентаризації допомагає подружжю побачити, де беруть початок їхні життєві установки. Партнери визначають, яких способів, правил взаємодії у конфлікті вони дотримуються, бачать відносність власних оцінок.

3. На стадії ситуативного підбадьорювання відбувається з'ясування того, що об'єднує учасників конфлікту, які наявні у подружжя позитивні якості могли б створити можливість для менш конфліктних взаємин. Цей етап сприяє відновленню конструктивних стосунків у парі.

4. Стадія вербалізації. Її мета – конкретне і конструктивне обговорення проблеми партнерами в атмосфері розуміння.

5. Стадія розширення цілей допомагає подружжю усвідомити, що у них є інші можливості взаємодії, крім конфліктних галузей [14, с 28].

1.2. Студентська сім'я як особлива категорія молодих сімей

Студентська сім'я - досить складний і ще маловивчений об'єкт дослідження.

Статистика свідчить, що до віку 25 років у шлюб вступають більш 80% жінок і близько 70% чоловіків. Студенти не є виключенням. Крім того, серед студентів більше половини дівчат, і зрозуміле прагнення останніх створити родину в найбільш сприятливі для цього роки. За даними "служби сім'ї", сьогодні до 20 років виходять заміж більше 55% дівчат. Головною причиною ранніх шлюбів (за даними опитування, проведеного працівниками одного із РАЦС) серед дівчат є страх залишитися самотньою. Якщо ще врахувати, що в країні кожний четвертий - п'ятий самотній, і ця обставина досить серйозна, то зрозуміти молодь неважко [28].

Сьогодні дослідники студентської сім'ї відзначають, що сімейні студенти і вчаться не гірше за інших студентів і виховують дітей не гірше за досвідчених батьків.

Можна з упевненістю стверджувати, що міцність сім'ї базується на взаємній любові, спільності інтересів, здатності до співпереживання, дбайливому і поважному ставленні. В наш час немає і не може бути національного або якого-небудь іншого, наприклад, соціального бар'єру для укладення шлюбу. Тому, вибираючи собі супутника життя, юнак або дівчина прагне знайти в ньому риси характеру, що імпонують йому або їй. Ідеальний варіант ми маємо в студентському середовищі. Молоді люди об'єднані спільністю поглядів, інтересів, спільною метою.

Студенти укладають шлюби найчастіше на старших курсах, коли наближається закінчення ВНЗ і розподіл на роботу (хоча б для одного з подружжя). Вік вступу до шлюбу у чоловіків 22-24 роки, у жінок - 20-22. Найбільш численну групу складають сімейні пари зі стажем від року до двох років (39.8%), трохи меншу - зі стажем до одного року (37.7%). Решта (22.5%) мають стаж сімейного життя більше двох років [32].

Нерідко студенти вважають, що під час навчання у ВНЗ міста легше створити сім'ю, особливо жінкам, тому що згодом їх шанси помітно зменшуються (із збільшенням віку, зі зміною місця проживання, де контингент чоловіків або жінок недостатньо підходящий).

Фахівці стверджують, що соціальне походження подружжя, місце їх народження, склад і величина батьківської сім'ї більшою мірою можуть позначатися на характері сімейних відносин подружжя, ніж їх національна приналежність. Спадкування східних зразків і норм поведінки, поширених у середовищі, де вирости майбутні подружжя, сприяє більш повному взаєморозумінню і єдності інтересів [27].

Молоді сім'ї успадковують багато зразків сімейного життя батьків. Як правило, ті, хто оцінюють шлюб батьків як ідеальний, так само підходять і до свого шлюбу. І чим більше конфліктів було в батьківських сім'ях, тим частіше вони виникають і в сім'ях дітей. Батьки, чиє подружжя склалося благополучно, дають дітям самий наочний і переконливий приклад того, як повинне будуватися спільне життя чоловіка та дружини. Значення особистого прикладу батьків для майбутнього сімейного життя дітей має велике значення. Психологічні установки щодо числа дітей у сім'ї, розподіл обов'язків між подружжям багато в чому має традиційний характер. Однак молодості властиве прагнення до нового, власне розуміння цінностей шлюбу. Студентським сім'ям, наприклад, притаманні інші підходи до питань лідерства в сім'ї, здоров'я, психологічного комфорту, свої особливі ціннісні орієнтації. І в той же час, слабка підготовка молодих людей до шлюбу і сімейного життя, психологічні перевантаження і підвищені вимоги до шлюбного партнера нерідко призводять до конфліктів, які роз'їдають сімейні підвалини [8].

Студентська сім'я створюється в результаті активного пошуку молодими людьми близької, дорогої людини, необхідної для щасливого, повноцінного життя. Характер майбутнього подружжя у значній мірі визначається мотивом, причинами, що зумовили укладення шлюбного союзу.

Було доведено, що переважаючим мотивом укладення шлюбу у студентської молоді є любов і близькі до неї духовні, етичні і естетичні цінності і сподівання.

У роботах радянських соціологів С.І. Голоду, З.І. Файнбурга, А.Г. Харчевень та інших відзначається досить велика різноманітність мотивів, що лежать в основі прийняття рішення про вступ у шлюб: це і любов, і спільність інтересів, і збіг смаків, стилів життя, матеріальні міркування, випадковість і пр. При цьому кожен фахівець користується своїм "набором" найбільш значущих з його точки зору мотивів [35].

Любов як емоційна основа шлюбного союзу переважає над іншими мотивами. У шлюбі любов залишається для більшості подружжя вищою цінністю. Збереження взаємної любові подружжя у шлюбі вважається однією з суб'єктивних характеристик успішного функціонування сім'ї. На основі сильної, позитивно забарвленого емоційного зв'язку подружжя здійснюється подолання всіх труднощів складного періоду адаптації. Характер і сила почуттів визначають рівень "соціального оптимізму" подружжя-студентів, а саме: несприйнятливості до зовнішніх несприятливих для сім'ї умов існування, в першу чергу матеріально-побутовим.

Любов повинна бути справжньою і дієвою, тобто припускати "не отримання егоїстичного задоволення, а випробування радості через радість іншої людини, насолоду через відбите насолоду іншого" (15, 140). Справжність почуття передбачає повагу прав і достоїнств чоловіка, його інтересів, духовну близькість подружжя. Встановлено зв'язок між збереженням почуття любові в шлюбі і характерів використання вільного часу: справедливий розподіл домашніх обов'язків між подружжям дозволяє збільшити час дозвілля сімейного життя.

Велике значення для збереження і зміцнення почуттів молодого подружжя має позитивно забарвлене спілкування [27].

Спілкування - необхідна умова для внутрішньо - багатого і емоційно - насиченого життя.

Студентська сім'я живе сьогодні в дуже важких матеріальних умовах. Більшість молодих людей на початку своєї сімейного життя стикаються з проблемами, про які вони, можливо, раніше й чули, не думали, що їм доведеться їх вирішувати. Зокрема, такий маленький бюджет, який має в своєму розпорядженні молода сім'я, вимагає особливого ретельного ведення господарства. І тут необхідні хоча б елементарні знання та вміння. У період шлюбної адаптації формуються загальні уявлення подружжя про шлюб і сім'ю. Конфлікт в молодій сім'ї походить саме з-за наявності у молодого подружжя уявлень про сімейне життя, яке в чомусь суперечить.

Спосіб організації сімейного життя впливає не тільки на частоту і зміст, а й на характер конфліктів. Від того, на яких засадах організоване життя в сім'ї, залежить і спосіб прийняття рішень. Найбільшу задоволеність способом прийняття рішень, наприклад, висловили подружжя з сімей демократичного типу. Це пояснюється тим, що в цих сім'ях не тільки спільно приймаються рішення, але й порівну ділиться відповідальність за їх реалізацію. Визначальний вплив на частоту, характер і інші характеристики конфліктів робить і ступінь задоволеності дружини-студентки розподілом роботи по будинку і обов'язків по догляду за дитиною.

На конфлікт у студентській сім'ї істотно впливає також незадоволеність подружжя проведенням дозвілля, яке має цінність в молодіжному середовищі. Створення сім'ї припускає виникнення нових обов'язків, а значить, зменшення вільного часу. Зміст дозвілля також стає іншим.

Студентська сім'я характеризується більшою стабільністю, ніж будь-яка інша молода сім'я, тому що подружжя об'єднані спільними інтересами та поглядами, їхні дії спрямовані на навчання.

Студентська сім'я також характеризується більшою залежністю від батьків, бо єдине джерело доходів - стипендія або, іноді, плюс певний заробіток.

Студентська сім'я стикається з такими ж матеріально-побутовими проблемами як і кожна молода сім'я. Одним з головних питань, з якими стикаються, вступаючи у шлюб, студенти, є житлове питання.

1.3. Особливості, причини та функції сімейних конфліктів

Під подружнім конфліктом у широкому сенсі ми розуміємо зіткнення між подружжям, викликане протиріччям установок, цілей, поглядів, ідеалів, уявлень і т.д. по відношенню до конкретного предмету або ситуації [27].

Як справедливо зазначають дослідники, сутністю подружнього конфлікту є зіткнення суперечливих позицій членів сім'ї. Неблагополучні сімейні пари характеризуються тим, що між партнерами існують постійні сфери, де їх інтереси, потреби, наміри стикаються, породжуючи тривалі і сильні негативні емоційні переживання [41, 59].

У ході вивчення проблеми подружнього конфлікту у молодій сім'ї привертає увагу підхід Мягера В.К. та Мішиної Т.М., які вважають, що конфлікт у сім'ї виникає у тому випадку, коли обидва учасники прагнуть оволодіти одним і тим самим об'єктом, зайняти одне і те ж місце чи виключне положення, грати несумісні ролі, досягнути різноспрямованих цілей. Вступаючи у шлюб, люди зустрічаються із значною кількістю відмінностей. При цьому деякі із протиріч в інтересах, цінностях, цілях і потребах молодого подружжя можуть приводити до зовнішнього прояву цих протиріч. Крім того, у суспільній свідомості конфлікт, як правило, асоціюється з тим, чого не може бути у сім'ї. Для нас важливими є висновки вчених про те, що конфлікт містить можливість виходу на новий рівень взаємин, знаходження нових можливостей. Успішні сім'ї відрізняються не відсутністю чи низькою частотою конфліктів, а незначною їх глибиною і безболісністю [2, 193].

Ще одну цікаву точку зору на дану проблему знаходимо у Єлізарова А.Н. Автор вказує на те, що конфлікт виконує дві функції: конструктивну і деструктивну. Конструктивна функція конфлікту у сімейних взаєминах полягає у тому, що він може стати потужним джерелом розвитку особистості і групи. У сім'ї завдяки конфлікту можуть з'явитися нові цілі, норми, цінності. Конструктивна функція починає реалізуватися тоді, коли партнери володіють навичками конструктивної поведінки у конфліктній ситуації. У межах своєї конструктивної функції конфлікт:

- а) адаптує сім'ю загалом і окремих її членів до нових умов, у яких вони опинились;
- б) об'єктивує причину протиріччя і завдяки цьому дозволяє перебороти її;
- в) згуртовує членів сім'ї і орієнтує їх на захист своєї єдності;
- г) допомагає перебороти внутрішню напругу і позбутися фрустрації;
- д) допомагає знайти способи впливу на іншого;
- е) допомагає членам сім'ї краще розкрити якості власної особистості і завоювати авторитет у сім'ї.

Деструктивна функція конфлікту полягає у тому, що зростання відчуття його невирішуваності може призводити до зростаючого відчуття психологічного дискомфорту. Інакше кажучи, відбувається зсув мотиву на ціль: конфліктуючі сторони починають забувати про те, що їх метою є конструктивне вирішення ситуації. На рівні внутрісімейного функціонування деструктивна функція конфлікту може проявлятися у порушенні обміну інформацією, системи взаємозв'язків, послаблювати єдність сім'ї, знижувати її здатність протистояти труднощам тощо [11, 214]

Проблема подружнього конфлікту досліджувалась С.В. Ковальовим. Вчений, спираючись на дані теоретико-експериментальних досліджень, стверджує, що істинні причини конфлікту важко виявити через певні психологічні моменти, а саме:

1. У будь-якому конфлікті раціональне начало послаблене високою інтенсивністю емоцій.

2. Істинні причини конфлікту можуть бути приховані і психологічно захищені у глибині підсвідомості і проявляються на поверхні лише у вигляді прийнятних формулювань.

3. Причини конфліктів можуть бути прихованими через взаємозв'язок різних галузей сімейного життя, коли порушення в одній сфері зумовлюють конфлікти в інших [17, 154].

Наприклад, В.А. Сисенко виділяє фактори, які лежать в основі сімейних конфліктів і пов'язані з деякими незадоволеними потребами партнерів:

- потреба в збереженні і підтримці почуття власної гідності. Образи і кривди виникають тоді, коли проявляється зневага до людини, неповажливе, грубе ставлення до неї. В сімейному житті ця потреба може бути задоволена, так як ми любимо тоді і того, хто сам нас любить і цінить;

- потреба в сексуальному задоволенні. Якщо в шлюбі не задовольняється сексуальна потреба одного з партнерів, то можливі різні негативні наслідки: зрада, статева холодність жінки, думки про розлучення. Таким чином, стабільність сімейних взаємин ставиться під загрозу [64, 63-65].

Фахівець у галузі сімейного консультування Альошина Ю.Е. виділила такі групи приводів звертання в психологічну консультацію, які пов'язані з взаєминами між партнерами у молодій сім'ї:

1. Різного роду конфлікти, взаємне незадоволення, яке пов'язане з розподілом подружніх ролей і обов'язків.

2. Конфлікти, проблеми, зумовлені відмінностями у поглядах на сімейне життя і міжособистісні взаємини.

3. Сексуальні проблеми, взаємне невміння партнерів налагодити нормальні сексуальні стосунки.

4. Хвороба одного з партнерів, проблеми і труднощі, детерміновані необхідністю адаптації сім'ї до хвороби.

5. Проблеми влади і впливу в подружніх взаєминах.

6. Відсутність тепла у взаємостосунках партнерів, дефіцит близькості і довіри, проблеми спілкування [1, 96].

Ще одну цікаву точку зору на проблему джерел непорозумінь між подружжям висловлює В.А. Сисенко. На думку дослідника, причини всіх подружніх конфліктів можна згрупувати у три великі групи:

1. Конфлікти на основі несправедливого розподілу праці. Головним у розподілі сімейних обов'язків є саме їх узгодженість, внаслідок чого і традиційна, і егалітарна модель сім'ї можуть бути досить прийнятними для сімейного благополуччя, якщо вони задовольняють обох партнерів. Якщо ж члени сім'ї по-своєму розуміють свої ролі і пред'являють один одному неузгодженні очікування і вимоги, сім'я наперед є конфліктною.

2. Конфлікти на основі незадоволеності певних потреб. Кожен партнер хоче задовольнити власні потреби у шлюбі. Водночас, партнери досить часто не знають справжніх потреб один одного, тому не задовольняють їх.

3. Суперечки через недоліки у вихованні. Багато конфліктів в молодих сім'ях виникають через розбіжності у правилах сімейної поведінки, які партнери винесли з своїх батьківських сімей [42, 115].

У відповідності з дослідницькими фактами фахівців, гострота конфліктів, їх частота, сила емоційних вибухів, контроль за власною поведінкою, тактика і стратегія поведінки партнерів у різних конфліктних ситуаціях залежить також від індивідуальних особливостей, темпераменту і характеру. Певні недоліки чи дефекти характеру самі по собі можуть бути джерелами конфліктної ситуації у сім'ї. Так, у дослідженнях Т.М. Трапезнікової і М.А. Іванової було виявлено, що більш конфліктними є м'які, витончені, жіночні чоловіки. Серед жінок менш конфліктні ті, які відрізняються багатою уявою, творчим складом розуму.

Н.В. Грішина вказує на взаємозв'язок конфліктності з деякими особливостями особистості: нестриманістю, імпульсивністю. У дослідженнях А.П. Мусакіної було виявлено, що жінкам дружелюбним, комунікабельним краще і створити сім'ю, і зберегти її. Водночас ці жінки самі частіше бувають задоволені шлюбом. Крім того, чим більше жінка прагне добитися задоволення своїх інтересів, тим більше труднощів виникає при її спілкуванні з чоловіком і дітьми. Разом з тим, чим вищий рівень домінантності жінки, тим менше згоди між партнерами у конфліктних ситуаціях, які обумовлені порушенням ролевих очікувань [2, 197].

Цікавим відгалуженням в аспекті проблеми подружніх конфліктів, на наш погляд, є дослідження відомого сучасного психолога Кратохвіла С. Він досліджував деякі психологічні риси особистості у зв'язку з тими проблемами, які можуть виникати у сім'ї. Комбінація особистісних особливостей є основою для конфліктів, які повторюються, роблячи їх ніби запрограмованими. У відповідності з цим, психокорекційна робота має бути спрямована на зміну поведінки клієнта, який сам звернувся у консультацію. На відміну від очікувань клієнта, аналіз його особистісних рис і рис партнера спрямований на досягнення розуміння того, що йому слід змінити в собі [21, 92].

Д. Кустар зазначає, що нездатність зійтися характерами – це одна з причин, яка найчастіше приводить до розлучення. За даними автора, цю обставину відзначають 44% чоловіків і 46% жінок. На початкових етапах формування сім'ї партнери часто не можуть реально оцінити позитивні і негативні якості партнера, виявляється тенденція до переоцінки один одного. Вони бувають більш альтруїстичними й остерігаються висловлення крайніх негативних оцінок. Однак майже дві третини опитаних подружніх пар вже до вступу у шлюб знали про негативні якості майбутнього партнера, але, незважаючи на це, вони вирішили «перевиховати» партнера чи сподівалися, що за умов сімейного життя ці риси зникнуть [33, 506].

Особливу увагу дослідники звертають на те, що важливим соціально-психологічним чинником сімейних конфліктів є характер спілкування. Дослідження внутрішньосімейних стосунків показують, що можна виділити низку особливостей, які впливають на спілкування подружжя. Сімейні взаємини тим кращі, чим більше саморозкриття подружжя у спілкуванні; наявності великої кількості спільних очікувань і установок; високого рівня невербальної комунікації; постійного підтвердження своєї подібності у сприйнятті подружніх ролей; наявності глибокого взаєморозуміння та ін. Відсутність подібної налагодженої системи міжособистісного спілкування у сім'ї призводить, як правило, до сімейних конфліктів.

З погляду багатьох психологів, різноманітні сімейні труднощі розглядаються як психотравмуючі чинники. У сім'ях, де непорозуміння між партнерами є частим явищем, створюється негативна психологічна атмосфера, яка підсилює руйнівну силу конфлікту [16, 143].

У ході опитування американських сімейних консультантів було виявлено таку ієрархію проблем подружніх пар, які зверталися за консультацією: труднощі комунікації, проблеми, пов'язані з дітьми і вихованням, сексуальні проблеми, фінансові труднощі, організація дозвілля, стосунки з батькам, подружня невірність, домашнє господарство. Беручи до уваги ці дані, а також результати власних досліджень, Ковальов С.В. стверджує, що у подружніх взаєминах дуже велику роль відіграє характер міжособистісних комунікацій, навичок і культури спілкування.

Досліджуючи проблеми молодих одружених жінок, Андрєєва Т.В. і Мусакіна А.П. виявили наступну послідовність різних типів проблем сімейного характеру: взаємини з родичами, порушення рольових очікувань, прояв домінування одного з партнерів, розходження у ставленні до грошей, прояви ревності, прояв прагнення до автономії, виховання дітей, неузгодженість норм поведінки. Підсумовуючи викладене, можна прослідкувати деяку культуральну специфіку: у пострадянських країнах

проблеми стосунків з родичами, порушення рольових очікувань, прояв домінування одним з партнерів виявляються найбільш складними [2, 199].

О.С. Сермягіна, А.М. Еткінд, досліджуючи неврозогенну сім'ю, виявили, що для неї властивими є наступні особливості: виражена асиметрія взаємин між подружжям, низька самоповага обох партнерів, емоційне відкидання дружиною чоловіка при його залежності від дружини, переоцінка любові і недооцінка сексу, емоційна залежність обох партнерів від своїх матерів при порівняно низькій оцінці батьківської фігури [39, 85].

Подібні дані знаходимо у Альошиної Ю.Е. Так, авторка вказує на існування у багатьох молодих сім'ях надмірної залежності одного з партнерів від батьків, що часто стає причиною виникнення непорозумінь між партнерами. Для того, щоб подолати труднощі у стосунках з родичами, на думку авторки, слід удосконалити взаємини безпосередньо у парі [1, 138].

З огляду на наш дослідницький інтерес, стали в нагоді дослідження В.П. Левковича і О.Е. Зуськової. Психологи виділили три основні групи сімей залежно від рівня їх конфліктності:

- а) стабільні, які долають сімейні конфлікти;
- б) проблемні, які частково долають сімейні конфлікти;
- в) нестабільні, які не можуть подолати конфлікти.

Основною причиною виникнення сімейних конфліктів, на думку авторів, є розходження між уявленнями партнерів стосовно потреб одне одного, між уявленнями і очікуваннями одного стосовно іншого. У групі стабільних подружніх пар конфлікти відбуваються переважно у сфері розподілу ролей і, як правило, вирішуються конструктивно. Конфлікти у нестабільних сім'ях пов'язані значною мірою з незадоволеною потребою у захисті «Я-концепції», а також з порушенням норм життя [2, с. 202].

Іншу точку зору знаходимо у В.А. Сисенка. Автор виділяє три категорії відносно неблагополучних сімей: конфліктні, кризові, проблемні. До перших належать такі, у яких між партнерами існують сфери, де їх інтереси, потреби, наміри постійно приходять у зіткнення, породжуючи негативні емоції. До

кризових можна віднести ті сім'ї, де існує протистояння інтересів і потреб партнерів, які носять особливо різкий характер і захоплюють важливі сфери життєдіяльності сім'ї. Проблемні подружні союзи утворені людьми, перед якими виникали особливо важкі життєві ситуації, які можуть нанести важкий удар стабільності шлюбу.

Ще один цікавий підхід до проблеми подружніх конфліктів у молодій сім'ї знаходимо у Егіденса А.П., який виявив, що у процесі спільного життя партнери, як правило, стають більш терпимі одне до одного, погоджуються із незбігом поглядів з багатьох питань. Ці зміни, на думку автора, знижують конфліктність у сім'ї [2, 203].

Довірливе спілкування партнерів є запорукою успішних подружніх взаємин. З огляду на це, будь-який конфлікт означає, що партнери просто не можуть нормально домовитися з якогось приводу. Водночас, Альошина Ю.Е. стверджує, що скарги на труднощі спілкування досить рідко звучать у партнерів, які конфліктують. Для них основними проблемами є сварки, відсутність підтримки і допомоги, сексуальні проблеми тощо. Лише в процесі консультування у подружньої пари виникають і формулюються скарги, що безпосередньо пов'язані зі спілкуванням [1, 153].

Відомий фахівець у галузі сімейної психотерапії В. Сатір описує чотири типи ригідної, неаутентичної поведінки у спілкуванні, що, на її думку, потребує корекції у процесі надання психотерапевтичної допомоги:

1. Каральне спілкування: переважають нагадування, критика, відмова, звинувачення.
2. Підпорядковане спілкування: превалюють вираження згоди, вибачення і виправдання, прагнення до збереження спокою будь-якою ціною.
3. «Холодне» спілкування: раціональне, ділове, коректне спілкування, в якому відсутні емоційні прояви.
4. Безпредметне спілкування: увага відволікається від початкового предмету розмови, що робить неможливим вирішення проблеми.

Фахівці у галузі сімейного консультування і психотерапії, Альошина Ю.Е., Ейдемільер Е.Г., Юстіцкіс В.В., Шнейдер Л.Б., стверджують, що у випадку хронічних конфліктів бажаною є допомога сімейного консультанта чи психотерапевта. З огляду на це, сімейними консультантами-психологами розроблені тактики відновлення конструктивного подружнього з'ясування взаємин, які будуються на незвинувачульному спілкуванні. Частина цих технік розрахована на роботу у присутності психолога, інші можуть бути запропоновані на домашнє завдання [2, с. 204].

Підсумовуючи викладене, можна дійти висновку, що у психології під конфліктом розуміється зіткнення протилежно спрямованих інтересів, цілей, позицій, думок, поглядів суб'єктів взаємодії чи опонентів. Сутністю подружнього конфлікту є зіткнення суперечливих позицій членів сім'ї. Аналіз літератури засвідчує, що існують різні підходи до визначення причин подружніх конфліктів. Гострота конфліктів, їх частота, сила емоційних вибухів, контроль за власною поведінкою, тактика і стратегія поведінки партнерів у різних конфліктних ситуаціях залежить також від індивідуальних особистісних особливостей, темпераменту і характеру подружжя.

Основою сімейних конфліктів, на думку фахівців, є розходження між уявленнями партнерів стосовно потреб одне одного, між уявленнями і очікуваннями одного стосовно іншого. Важливим соціально-психологічним чинником подружніх конфліктів є характер спілкування. Дослідження внутрісімейних стосунків показують, що можна виділити низку особливостей, які впливають на спілкування подружжя. Сімейні взаємини тим кращі, чим більше саморозкриття подружжя у спілкуванні, за наявності великої кількості спільних очікувань і установок, глибокого взаєморозуміння, високого рівня невербальної комунікації, постійного підтвердження своєї подібності у сприйнятті подружніх ролей та ін. Відсутність подібної налагодженої системи міжособистісного спілкування у сім'ї призводить до сімейних конфліктів.

1.4. Чинники задоволеності шлюбом молодої сім'ї

У соціологічній науці задоволеність шлюбом визначають як характеристику «суб'єктивної оцінки кожним з подружжя характеру їхніх стосунків» [18, 12].

У психологічній науці основні фактори, які характеризують внутрішню сімейну ситуацію, виявляються при порівнянні відчуттів людей, які перебувають у шлюбі і розлучених подружжів, тобто з використанням параметрів стабільності шлюбу.

Досить багато авторів не завжди розподіляють поняття «задоволеність шлюбом» і «стабільність шлюбу» у своїх роботах.

Стабільність шлюбом і задоволеність шлюбом є досить пов'язаними характеристиками, що і було зазначено у ряді емпіричних досліджень [20]. Також, існує думка, що ці феномени є різними рівнями відносин подружжя.

Рівні відносин подружжя:

1. Рівень стійкості шлюбу.

Перший, найбільш загальний рівень, тобто юридична схоронність шлюбу (відсутність розлучення).

2. Рівень «притосованості в шлюбі», «адаптованості в шлюбі».

На цьому рівні спостерігається не лише відсутність розлучення або відсутності ситуації, яка призведе до розлучення, але й спільність подружжя за такими характеристиками, як поділ домашньої праці, виховання дітей.

3. Рівень «успіху» або «успішності шлюбу».

Цей рівень є найбільш глибоким. Він характеризується збігом ціннісних орієнтацій подружжя [19].

В.А. Сисенко вперше розподілив поняття «стійкість шлюбу» і «стабільність шлюбу». На його думку, «стійкість шлюбу» - це стійкість системи взаємодії подружжя, ефективність і результативність їхньої спільної діяльності, спрямованої на досягнення як взаємних, так і індивідуальних цілей подружжя [48, 89-90].

Продовжив займатися розширенням даного поняття В.В. Бойко [11]. Стійкість шлюбу, він розглядає, як об'єктивну та суб'єктивну сторони шлюбу. Об'єктивна сторона міцності шлюбу залежить від можливості його розпаду, яка може бути виражена співвідношенням кількості шлюбів і розлучень, зареєстрованих у даному регіоні за певний проміжок часу. Суб'єктивна сторона характеристики шлюбу включає в себе задоволеність подружніми відносинами, установку подружжя на збереження сім'ї. Показниками суб'єктивної сторони стійкості шлюбу, на думку В.В. Бойко, може бути оцінка його міцності, яку дають самі подружжя [8, 24].

А.В. Шашлов дає власну характеристику поняття «задоволеність шлюбом». На його думку, «подружжя задоволеність шлюбом» - є ні що інше, як суб'єктивне сприйняття подружжям, крізь призму соціокультурних норм ефективності функціонування сім'ї в плані задоволення їх індивідуальних потреб [59, 121].

А отже, з цього визначення, можна зробити висновок, що незадоволення особистісних потреб у шлюбі може бути одним з факторів, що впливають на задоволеність шлюбом взагалі.

Таким чином, з точки зору різних авторів, родина це мала група, яка має такі специфічні особливості як:

- нормативна заданість;
- гетерогенність складу;
- закритість;
- поліфункціональність та історичність.

Дані характеристики в максимальній мірі визначають особливості протікання соціально-психологічних процесів у сім'ї. Головною відмінністю сім'ї від шлюбу є наявність дітей, а шлюб характеризується міжособистісною взаємодією двох партнерів.

У психологічному дослідженні сім'ї та подружжя основний акцент ставиться на вивченні саме задоволеності шлюбом. Більшість дослідників визначають її як внутрішню суб'єктивну оцінку, ставлення подружжя до

власного шлюбу. Найбільш повне визначення саме задоволеності шлюбом дає С.І. Голод: «Задоволеність шлюбом – складається як результат адекватної реалізації уявлення (образу) про сім'ю, що утворилися у свідомості людини під впливом зустрічей з різними подіями, що становлять її досвід (дійсний або символічний) у даній сфері діяльності» [15, 23].

Дуже багато дослідників займалися вивченням характеристик, які впливають на задоволеність шлюбом. У найбільш систематичному вигляді вони були представлені в моделі якості шлюбу, створеними американськими дослідниками Р.А. Левісом і Дж.Б. Спенієром [28], що здійснили вторинний аналіз понад 300 робіт наприкінці 70-х років. Саме вони виділили 40 найважливіших ознак подружнього успіху, які об'єднали в 14 груп, що у свою чергу склали три блоки факторів.

Три блоки факторів «задоволеності шлюбом» за Р.А. Левісом, Дж.Б. Спенієром [28]:

1. Дошлюбні.
2. Соціальні і економічні.
3. Особистісні і внутрішньо шлюбні (внутрішньо подружні).

Таким чином, задоволеність шлюбом – складається як результат адекватної реалізації уявлення (образу) про сім'ю, що утворилися у свідомості людини під впливом зустрічей з різними подіями, що становлять її досвід (дійсний або символічний) у даній сфері діяльності.

Задоволеність шлюбом дуже тісно пов'язана з наступними питаннями:

- психологічний клімат сім'ї;
- подружня сумісність партнерів;
- гендерні установки;
- відповідність рольовим очікуванням подружжя.

Ю.Є. Альошина [4] відмічає, що як вітчизняні, так і зарубіжні дослідження показують: що після народження дитини задоволеність шлюбом починає зменшуватися. Поки дитина маленька, розподіл ролей задовольняє обох членів подружжя: дружина виконує суто жіночі справи і обов'язки,

зв'язані з сім'єю та домом, а чоловік – чоловічі, ті які пов'язані перш за все з роботою. Однак коли дитині виповнюється 3-4 роки і догляд за нею вже не потребує особливих жіночих якостей, задоволеність шлюбом знижується. Жінка після закінчення відпустки по догляду за дитиною, повертається на роботу, і на неї лягає подвійне навантаження. Передача частини турбот по догляду за дитиною і домашніх справ обмежує свободу чоловіка, у тому числі і в професійній діяльності, яка являється для нього головною, і вступає у протиріччя із стереотипами по розподіленню домашніх ролей у сім'ї, які вже давно склалися у суспільстві. Прагнучи звільнитися від тиску дружини, чоловік все більше занурюється у стан пасивності, дружини ж стає все більш вимогливою та директивною. Отже, з цього слідує, що позиція і одного і іншого члена сім'ї вступають у протиріччя із гендерними установками, вони начебто міняються ролями, дружина стає активною, а чоловік пасивним.

Отже, поняття задоволеності шлюбом іноді ототожнюють з поняттям стабільності шлюбу, але не слід забувати, що ці два поняття являються різними та мають різну суть.

Фактори задоволеності шлюбом дуже тісно пов'язана з наступними питаннями:

- психологічний клімат сім'ї;
- подружня сумісність партнерів;
- гендерні установки;
- відповідність рольовим очікуванням подружжя, рольова адекватність.

Будь-яка сім'я являється інтимною соціальною групою, і життя кожної такої соціальної групи має свою власну специфіку, це пов'язано з тим, що люди, які її створюють – індивідуальні та неповторні. Головним фактором, який дозволяє відрізнити сім'ї – це є характер атмосфери, який панує в родині та в родинних стосунках.

Психологічний клімат, або ж психологічна атмосфера – це характерний для тієї чи іншої сім'ї стійкий емоційний настрій. Він виникає в результаті сукупності настроїв членів сім'ї, їх душевних переживань, хвилювань,

ставлення один до одного, до оточуючих, до роботи, до соціуму взагалі, тобто є наслідком сімейної комунікації. А це свідчить про те, що не тільки особливості міжособистісних та рольових відносин членів сім'ї впливають на мікроклімат родини, але й він, впливає на міжособистісні стосунки її членів, на їхнє світовідчуття, саморегуляцію, самооцінку та життєдіяльність сімейного колективу [9, 43].

Психологічний клімат – це комплекс психологічних умов, які сприяють чи навпаки, перешкоджають згуртованості сім'ї, тобто це сукупність психологічних станів, настроїв, стосунків її членів. Психологічний клімат – це стале поняття. Його створюють члени кожної сім'ї, і саме від їхніх зусиль залежить, яким саме він буде. Вміння і бажання розуміти один одного, задовольняти потребу партнера в рівноправ'ї, підтримувати уявлення членів родини про сімейні ролі – ось складові психологічного клімату [9, 46].

Психологічний клімат нерозривно пов'язаний з ідейно-моральними цінностями сім'ї та являється показником якості міжособистісних стосунків між членами родини. Ось чому його нерідко називають морально-психологічним кліматом, маючи, при цьому, на увазі емоційну єдність, загальний стиль життя сім'ї, характер стосунків у ній [9, 47].

М. Алексеєва, В. Сердюк, С. Кулаков, І. Шилов, І. Гребеніков являються представниками теорії розподілу психологічного клімату в сім'ї [16].

Виділяють два типи психологічного клімату в сім'ї:

1. Сприятливий.
2. Несприятливий.

Ознаками сприятливого психологічного клімату є:

- згуртованість;
- подружня сумісність;
- можливість всебічного розвитку особистості кожного члена родини;
- висока доброзичлива вимогливість один до одного і до себе самого;
- почуття захищеності та емоційного задоволення;

- висока внутрішня дисциплінованість, принциповість, відповідальність;
- бажання і вміння зрозуміти іншого;
- можливість вільно висловити власну думку з будь-якого питання в прийнятній для іншого формі;
- прагнення проводити вільний час разом;
- вміння адекватно розподіляти обов'язки, щоб усі були завантажені в залежності від власних можливостей.

Простежити та проаналізувати психологічний клімат можливо в сумісності людей. Факт збереження сім'ї являється зовнішнім та об'єктивним показником сумісності, а відчуття у членів родини психологічного комфорту, захищеності, надійності, задоволення від спілкування один з одним – внутрішні та суб'єктивні показники.

В руслі концепції самоактуалізації А. Маслоу, у дослідженні Д. Іванова представленні деякі особливості процесу самореалізації особистості в шлюбно-сімейних стосунках. Самореалізація особистості завжди опосередкована пізнанням і ставленням людини до іншої людини, а також ставленням інших людей до неї. У шлюбі найближчою людиною, яка значною мірою сприяє самоактуалізації та самореалізації, являється саме шлюбний партнер. Образ «Я» як програма самореалізації опредмечується кожним шлюбним партнером у конкретних результатах шлюбно-сімейної взаємодії [57, 132].

Сім'я являється результатом гармонізації різноманітних потреб жінки та чоловіка в умовах тривалого та тісного контакту.

Сімейний потенціал складається з наступних чинників:

- матеріальний;
- фізичний;
- сексуальний;
- духовний;
- інтелектуальний;

- психологічний.

Для того, щоб сімейні стосунки формувалися стабільно вирішального значення набуває не лише наявність у подружжя тих чи інших позитивних якостей по кожному з факторів, але й ступінь відповідності цих якостей очікуванням [62, 131].

Тепер детальніше розглянемо кожен з чинників, які є складовими сімейного потенціалу.

Матеріальний чинник визначається внеском партнера до матеріального рівня і відповідністю цього внеску очікуванням і вимогам шлюбного партнера. Важливо, що матеріальний чинник значно залежить від важливості для кожного з партнерів матеріальної сторони шлюбу. Ці якості закладаються ще в дитинстві. Дитина, що звикла, у своєму дитинстві, до благополуччя та достатку в подальшому житті прагнучиме отримати належний рівень забезпеченості та комфорту і в своїй сім'ї. практична оцінка матеріального чинника здійснюється співвідношенням прибутків і майнового стану партнерів з урахуванням взаємних претензій і докорів у цьому плані.

Фізичний чинник зазвичай має неусвідомлений характер: незалежно від статті одна людина може викликати в іншій симпатію чи, навпаки, антипатію. Фізичний чинник дуже часто має вирішальне значення на початку спілкування між особами протилежної статті, та носить винятково стійких характер, довго зберігається позитивне чи негативне забарвлення. В подальшому, в процесі спілкування, можливі лише корекції: більша терпимість, посилення симпатії, або ж загострення негативного відтінку.

Сексуальний чинник визначається відповідністю реальної сексуальної поведінки кожного з партнерів очікуванням іншого. Сексуальні запити партнерів можуть дуже відрізнятись. Цей фактор залежить від особливостей виховання в батьківській родині, від життєвих установок, діапазону прийнятності, а також від ряду біологічних характеристик: вік, стан здоров'я, темперамент [44, 103].

Ми вважаємо, що важливо враховувати природну різницю між моделями жіночої та чоловічої сексуальності як в якісному плані, так і в віковому.

Якщо говорити про сексуальну сумісність, то треба згадати і про фізичну також, бо саме вони найтісніше пов'язані між собою. Таким чином, сексуальна сумісність – це відповідність потреб в інтимному спілкуванні одного шлюбного партнера можливостям і потребам іншого шлюбного партнера. В останній час набула популярності теорія «пробного шлюбу». Зазвичай прихильниками цієї теорії є молоді люди, які вважають, що до того, як брати шлюб, обов'язково треба перевірити сексуальну сумісність. Але негативним у цій теорії є те, що під час закоханості, тобто на перших етапах інтимних взаєминах, фізіологічна несумісність майже не проявляється. Вона стає проблемою після кількох років проживання, коли вже минула перша емоційна закоханість, відбулося звикання партнерів один до одного.

Вченими було доведено, що більшість випадків сексуальної несумісності залежить не від фізіологічних чинників, а від рівня їх вихованості та особливостей характеру [37, 52].

Духовний чинник визначається співвідношенням інтелектуально-культурних запитів шлюбного партнера. Вираженість цього чинника мінлива та змінюється протягом всього життя.

До духовної сумісності також можна віднести і соціальну сумісність – це сумісність ціннісних орієнтацій, світоглядів, ідеалів, життєвих планів, спільність суспільно-політичних та трудових спрямувань людей. Важливим є той факт, що справжнє кохання, а, отже, духовна єдність, а відтак і щасливий шлюб неможливі між людьми, які по-різному дивляться на світ, мають неоднакові життєві цілі, життєву спрямованість. Якщо психологічні та фізіологічні сторони можна гармонізувати як при їх тотожності у партнерів, так і при їх протилежності, то соціальна сумісність вимагає повного збігу поглядів [37, 88-89].

Інтелектуальний чинник передбачає ступінь пізнавальних інтересів, близький рівень освіти, стиль мислення. Тут важливий не стільки рівень ерудованості кожного з партнерів, скільки вміння правильно і точно зрозуміти один одного. Процес взаєморозуміння передбачає подолання змістових бар'єрів, оскільки можливі такі ситуації, коли одну й ту ж саму подію люди сприймають по-різному. Постійне взаємонепопорозуміння, нездатність та небажання збагнути духовну сутність один одного призводить до повного інтелектуального і комунікативного відчуження, що в подальшому житті призводить до конфліктних ситуацій. Духовно та інтелектуально розвинена людина прагне насамперед до розумової близькості, вона скоріше пробачить партнерові недбалість у господарстві, ніж повне інтелектуальне відчуження та духовну обмеженість.

Психологічна сумісність – це сумісність характерів, темпераментів, емоційно-вольових особливостей людей.

Психологічна сумісність шлюбних партнерів ґрунтується на взаємному позитивному психологічному сприйнятті якостей характеру, темпераменту, розуму, звичок та потреб. Вона теж істотно залежить від взаємоповаги один до одного, симпатії, кохання, дружби, від єдності поглядів і уявлень. Також невід'ємною складовою психологічної сумісності являється психологічна адаптація.

Отже, можна зазначити, що в шлюбі кожен з подружжя може виступати як психотравмуючий фактор. Дуже яскраво це проявляється, якщо один з подружжя стає на заваді у задоволенні потреб, інтересів та намірів іншого. А це свідчить про те, що наміри і бажання одного блокуються незгодою та протидією іншого. У такій ситуації подружжя стає вже не союзниками та партнерами, а суперниками, і такий стиль суперництва вкрай негативно впливає на психологічний клімат.

Велике значення у збереженні позитивного психологічного клімату відіграє психологічна установка. Песимісти і оптимісти по-різному сприймають періоди, за яких проявляються позитивні чи негативні емоції.

Таким чином, ми виокремили найважливіші чинники, що впливають на психологічний клімат у сім'ї. Але варто пам'ятати, що кожна людина, кожна родина індивідуальна, шляхи досягнення сприятливого психологічного клімату теж різні, однак завжди базуються на повазі, талантові поступатися та співпереживати один одному.

РОЗДІЛ 2

РОЗДІЛ 2. ЗМІСТ ТА НАПРЯМКИ РОБОТИ З МОЛОДИМ ПОДРУЖЖЯМ В СИТУАЦІЯХ КОНФЛІКТУ

2.1. Характеристика основних методик діагностики подружнього конфлікту

Задля діагностики та прогнозування поведінки в процесі вирішення конфлікту зазвичай використовують тест Томаса-Кілмана, методику «Рольових очікувань у шлюбі» О.М. Волкової, або методику «Задоволення шлюбом» В. В. Століна, Т. Л. Романової та Г. П. Бутенко.

Конфліктологічний тест Томаса-Кілмана призначений для опису поведінки особистості в конфліктній ситуації. Повністю цей тест називається "Методика діагностики схильності особистості до конфліктної поведінки Томаса Кілмана". Тест Томаса Кілмана, показує бажаний людиною спосіб виходу з конфліктної ситуації.

Для опису типів поведінки людей у конфліктних ситуаціях Томас Кілман застосовує двомірну модель регулювання конфліктів. Вона містить два основоположних вимірювання. Перше - кооперація. Вона пов'язана з увагою людини до інтересів інших людей, які втягнуті в конфлікт. Другий вимір - напористість. Вона робить акцент на захисті власних інтересів. Відповідно до цього К. Томас вважає потрібним сконцентрувати увагу на те, яким чином можливо стимулювати продуктивне поводження, як розвивається конфліктність в менеджменті. Для опису типів поведінки людей у конфліктних ситуаціях Тест Томаса Кілмана використовує двовимірну модель конфліктів, основоположними вимірами у якої є кооперація, пов'язана з увагою людини до інтересів інших, і напористість, для якої характерний акцент на захисті власних інтересів. Відповідно до цих двох основних

вимірах опитувальник Томаса виділяє наступні способи регулювання конфліктів:

- 1) змагання (конкуренція);
- 2) пристосування;
- 3) компроміс;
- 4) уникнення;
- 5) співробітництво.

Методика «Рольових очікувань у шлюбі» спрямована на вивчення уявлень подружжя про значущість у сімейному житті сексуальних відносин, особистої спільності чоловіка і дружини, батьківських обов'язків, професійних інтересів кожного з подружжя, господарсько-побутового обслуговування, моральної та емоційної підтримки, зовнішньої привабливості партнера. Ці показники, відображаючи основні функції сім'ї, складають шкалу сімейних цінностей (ШСЦ). Крім того, ця методика дозволяє уточнити уявлення подружжя про бажаний розподіл ролей між чоловіком і дружиною при реалізації сімейних функцій, об'єднаних шкалою рольових очікувань і домагань (ШРОП). Результати даної методики свідчать про ієрархію сімейних цінностей подружжя, що дає можливість зробити висновок про соціально-психологічної сумісності подружжя в сім'ї.

Діагностика соціально-психологічної подружньої сумісності, у тому числі з використанням опитувальника «Рольові очікування і домагання у шлюбі», набуває особливої актуальності під час будь-якого кризового періоду, змістом якого є рольова переструктурування подружньої пари.

Призначення методики «Задоволення шлюбом» - експрес-діагностика ступеня задоволеності-незадоволеності шлюбом у кожного з подружжя, а також збігу або неузгодженості отриманих оцінок. В основі опитувальника лежить уявлення про задоволеність шлюбом як про досить стійке емоційному явище, яке б містило у собі, перш за все, відчуття, узагальнену емоцію, генералізовані переживання, ніж раціональну оцінку успішності шлюбу за тими чи іншими параметрами, що може виявлятися як безпосередньо в

емоціях, що виникають в різних ситуаціях, так і в різноманітних думках, оцінках, порівняннях. Пропонований опитувальник може бути використаний скрізь, де необхідна експрес-діагностика задоволеності шлюбом: при проведенні наукового дослідження в галузі психології сім'ї, при психопрофілактичних обстеженнях, при роботі з вихованням дітей в загсах і судах, а також у сфері сімейного консультування і психотерапії. Опитувальник задоволеності шлюбом можна з успіхом застосовувати для діагностики кризового стану подружньої підсистеми на будь-якому етапі життєвого циклу сім'ї.

В результаті експерименту було опитано 10 подружніх пар, та визначена ступінь задоволеності існуючим шлюбом. В своєму дослідженні ми використовували методіку «Рольових очікувань у шлюбі» О.М. Волкової.

Результати дослідження зведені в таблицю 2.1.

Таблиця 2.1.

Оцінка рольових очікувань в шлюбі на початку дослідження

№	Дружина	бали	Ступінь задоволеності	Чоловік	бали	Ступінь задоволеності
1	Полтавченко Катерина	24	Скоріш задоволеність ніж незадоволеність	Жестаков Федор	26	Часткова задоволеність та незадоволеність
2	Соріна Катерина	20	Значна задоволеність	Єфіменко Вталій	24	Скоріш незадоволеність ніж задоволеність
3	Іванова Юлія	20	Значна незадоволеність	Піскун Сергій	26	Скоріш незадоволеність ніж задоволеність
4	Міщенко Ганна	25	Скоріш незадоволеність ніж задоволеність	Коваленко Сергій	35	Значна задоволеність

Продовження таблиці 2.1.

№	Дружина	бали	Ступінь задоволеності	Чоловік	бали	Ступінь задоволеності
5	Гончар Анастасія	40	Практично повна задоволеність	Заруденський Руслан	36	Значна задоволеність
6	Баль Вкторія	32	Значна задоволеність	Баль Деніс	19	Значна незадоволеність
7	Тілюкова Анастасія	26	Часткова задоволеність	Романцов Павло	33	Значна задоволеність
8	Крючкова Олена	24	Скоріш задоволеність ніж незадоволеність	Попов Владислав	35	Значна задоволеність
9	Грушковська Марина	32	Значна задоволеність	Животов Євген	36	Значна задоволеність
10	Стоцька Ангеліна	19	Значна незадоволеність	Кіленко Євген	20	Значна незадоволеність

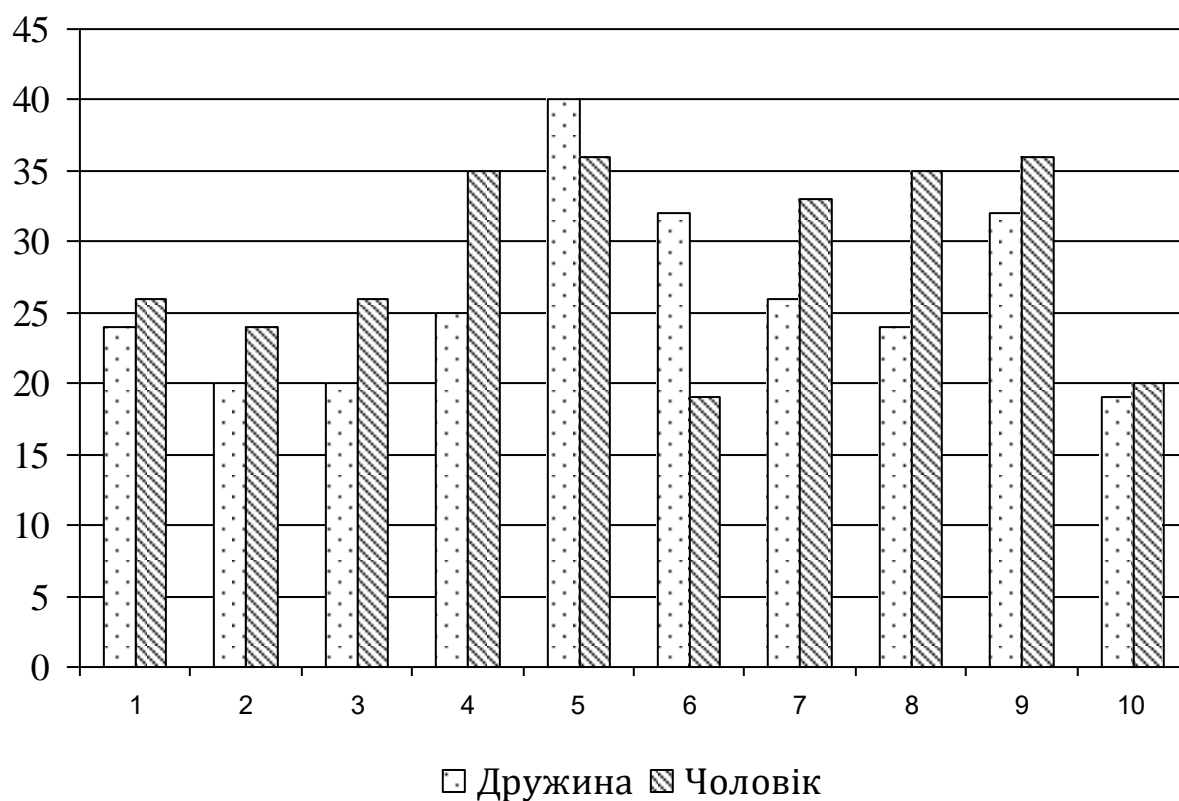

Рис. 2.1. Оцінка в балах ступеню задоволеності шлюбом

Результати дослідження свідчать про те, що в більшості подружніх пар існує незадоволеність (значна) шлюбом, що є причиною частих родинних конфліктів.

Задля запобігання загострення наявних конфліктних стосунків, та засвоєння навичок конструктивного вирішення сімейних конфліктів в майбутньому була запропонована тренінгова програма.

2.2. Тренінгова програма «Конструктивне вирішення конфліктів у сімейних стосунках»

З метою підготовки молоді до майбутнього сімейного життя і формування вміння конструктивно розв'язувати подружні конфлікти доцільно використовувати активні методи навчання, зокрема тренінги. Кожній молодій людині необхідно допомогти придбати систему знань про сімейне життя, усвідомити свою відповідальність як майбутнього сім'янина, розвинути навички повноцінного міжстатевого спілкування, навчитись адекватних способів взаємодії у поведженні з протилежною статтю, допомогти розкрити свій внутрішній потенціал у вираженні почуттів та емоцій. Тренінгові робота з визначення молоддю своїх життєвих планів і усвідомлення перспективи створення сім'ї має ряд наступних переваг:

- а) груповий досвід допомагає вирішенню міжособистісних проблем;
- б) група представляє собою суспільство у мініатюрі, у ній моделюється система взаємин, що характерна для реального життя учасників;
- в) можливість одержання зворотного зв'язку і підтримки від людей з подібними проблемами;
- г) можливість здобути нові вміння, експериментувати з різними стилями взаємин між рівними партнерами;
- д) учасники можуть ідентифікувати себе з іншими;

е) група полегшує процеси саморозкриття, самодослідження і самопізнання.

З огляду це, нами було розроблено тренінгову програму на тему: «Конструктивне вирішення конфліктів у сімейних взаємостосунках». За основу ми взяли тренінгові програми: «Молодь вибирає конструктивний конфлікт», запропоновану Н.В. Кошечко і «Проблема підготовки молоді до сімейного життя», запропоновану А.Й. Капською. Головна мета нашої програми полягає у формуванні в учасників навичок конструктивного розв'язання міжособистісних конфліктів у сімейних взаємостосунках. Досягнення мети тренінгу передбачає розв'язання наступних завдань:

а) обґрунтувати важливість конструктивного розв'язання міжособистісних конфліктів;

б) розкрити суть прояву психічних властивостей особистості під час розв'язання конфліктів;

в) поінформувати про специфіку чоловічого та жіночого сприйняття явища конфлікту і відповідну поведінку у ньому;

г) проаналізувати ефективні прийоми, форми, моделі спілкування у конфлікті;

д) подати рекомендації молодому подружжю щодо поведінки у конфлікті;

е) допомогти учасникам обмінятися досвідом і знаннями з вирішення конфліктних ситуацій.

Варто зазначити, що тренінгова програма спрямована на гармонізацію таких підструктур особистості, як: когнітивної (уточнення, конкретизація і розширення системи знань про себе), афективної (вироблення позитивного самоствалення, адекватне оцінювання своїх можливостей і потенціалу у майбутньому сімейному житті) і поведінкової (закріплення власної «Я» – концепції у конкретних ситуаціях взаємодії і спілкування з протилежною статтю).

Враховуючи високий рівень зайнятості молоді, яка у переважній більшості вчиться чи працює, тренінг розрахований на невелику кількість годин). Він представляє собою цикл взаємопов'язаних, логічно побудованих шести занять, що проводяться один раз на тиждень. Тривалість кожного заняття становить дві години. Тренінгова програма спрямована на ознайомлення та апробацію молодими людьми різних форм та методів розв'язання конфліктів.

Водночас, психологічний зміст тренінгових занять, цікаві і різноманітні форми роботи, багатий методичний інструментарій викликають у молоді інтерес і бажання їх відвідувати. У ролі ведучого може виступати шкільний соціальний педагог, соціальний педагог консультативного центру. Реалізація програми вимагає систематичної роботи з групою (10–16 осіб) молодих людей, що дозволяє комплексно підійти до формування у останніх вміння налагоджувати позитивний контакт, конструктивно вирішувати конфлікти. Варто зазначити, що розроблена нами тренінгова програма, за внутрішньою логікою побудови першого заняття, націлена на поглиблене вивчення властивостей особистості, пізнання її внутрішнього світу та його проявів у конфліктах. Друге заняття містить інформаційні матеріали про специфіку особистісного життя іншої людини. Третє заняття пропонує ефективні шляхи вирішення конфліктів. Під час четвертого основний акцент ставиться на конструктивному спілкуванні, в якості загального методу розв'язання конфліктів, який забезпечує результати п'ятого заняття – формування гармонійних, конструктивних стосунків з соціумом. Шосте заняття спрямоване на засвоєння таких найбільш ефективних способів вирішення конфліктних ситуацій, як: переговорів та дискусії.

Кожне заняття складається з декількох частин: вітання, опитування самопочуття, пропозиція ведучим теми, групова дискусія, розминальні вправи, практичні вправи та їх обговорення, підведення підсумків учасниками, резюмування ведучого, прощання. Така уніфікована етапність розгортання теми сприяє оптимальній організації роботи молодих людей,

підвищенню їх активності, готовності приймати і виконувати запропоновані завдання.

Для зручності сприймання подаємо тренінгові програму у таблиці 2.2.

Таблиця 2.2.

Структура тренінгу «Конструктивне вирішення конфліктів у сімейних стосунках»

Зміст діяльності	Тривалість, хвилини
Заняття I «Пізнай себе у конфлікті»	2 години
Відкриття тренінгу	10
Прийняття правил роботи групи	10
Вправа «Хто я?»	10
Вправа «Слухові асоціації до поняття «конфлікт»	10
Вправа «Свічки»	20
Вправа «Візуальні асоціації до поняття «конфлікт»	20
Вправа «Конфлікт – це...»	15
Вправа «Мій улюблений казковий герой»	10
Вправа «Позитивний досвід»	10
Вправа «Імпульс»	5
Заняття II «Конфлікт очима чоловіка та жінки»	2 години
Привітання... тільки очима та мімікою обличчя»	10
Вправа «Розтисни кулак»	10
Вправа «Подібності і відмінності»	15
Вправа «Кольорові окуляри»	15
Вправа «Я» у конфлікті»	25
Вправа «Сіамські близнюки»	15
Вправа «Дві кізочки, два козлика»	15
Вправа «Я розумію..., я почуваю...»	10
Вправа «Спокійний танок»	5

Продовження таблиці 2.2.

Заняття III «Мистецтво розв'язання конфлікту»	2 години
Вправа-привітання	10
Вправа «Напад – захист»	20
Вправа «Кинь сніжку»	15
Вправа «Телефонна розмова»	10
Вправа «Я...Ти...»	10
Вправа «Дракон, що ловить свій хвіст»	10
Вправа «Розв'язання внутрішньо-особистісних, міжособистісних, міжгрупових конфліктів»	20
Вправа «Ложка дьогтю»	10
Вправа «Похвали себе»	10
Вправа «Спогад»	5
Заняття IV «Ефективне спілкування у конфлікті»	2 години
Вправа-привітання	10
Вправа «Передача емоцій»	10
Вправа «Кошик ідей»	10
Вправа «Діалог»	20
Вправа «Позитивне мислення»	10
Вправа «Вечір цікавих історій»	15
Вправа «Прийоми активного слухання»	15
Вправа «Спілкування у малих групах»	15
Вправа «Спілкування у парі»	10
Вправа «Наслідування рухів»	5
Заняття V «Конфлікт – це можливість, а не проблема»	2 години
Вправа-привітання	10
Вправа «Довіра»	10
Вправа «Спостереження»	15
Вправа «З конструктивними конфліктами – у майбутнє»	20

Продовження таблиці 2.2.

Вправа «Помилкове ставлення»	10
Вправа «Рекомендовані стратегії поведінки у конфлікті»	20
Вправа «Друкарська машинка»	10
Вправа «Перефразування»	20
Вправа «Прощання»	5
Заняття VI. Вирішення конфліктних ситуацій у сім'ї	2 години
Вправа-привітання	5
Вправа «Комплімент»	10
Вправа «Прохання»	20
Вправа «Веселий потяг»	15
Вправа «Відкритий конфлікт»	15
Вправа «Вільний стілець»	15
Вправа «Вибір тактики»	25
Підведення підсумків тренінгу	10
Ритуал прощання «Лотос»	5

У процесі реалізації тренінгової програми застосовуються різноманітні прийоми і методи. Більшість вправ поліфункціональні за змістом, спрямовані на одночасне вирішення кількох завдань. Зупинимось детальніше на характеристиці основних методів, які ми включили у нашу тренінгову програму:

1. Групова дискусія дає можливість учасникам побачити обговорювану тему з різних сторін – уточнити взаємні позиції, зменшити опір сприйняттю нової інформації. Вона є способом групової рефлексії через аналіз індивідуальних переживань, що підсилює згуртованість групи й одночасно полегшує саморозкриття учасників тренінгу. Крім цього, розв'язується і ряд проміжних цілей, таких як: актуалізація і вирішення прихованих конфліктів, усунення емоційної упередженості в оцінці позиції партнера шляхом

відкритих висловлювань, надання можливості учасникам виявити свою компетентність і тим самим задовольнити потребу у визнанні та повазі.

2. Рольові ігри створюють нову модель світу, прийнятну для її учасників. У рамках цієї моделі задається нова уявлювана ситуація. Завдяки грі інтенсифікується процес навчання, закріплюються нові поведінкові навички, знаходяться недоступні раніше способи оптимальної взаємодії з однолітками, закріплюються вербальні і невербальні комунікативні вміння.

3. Психогімнастичні вправи сприяють оволодінню учасниками навичками контролю рухової та емоційної сфер. Вони дають можливість переключитися з одного виду діяльності на інший, зняти втому, розслабитися.

4. Арттерапія є одним з найдієвіших методів подолання страхів та агресивних проявів поведінки, посилення почуття ідентичності, ефективним способом розвитку її творчого потенціалу, здатності самовиражатися за допомогою символічної експресії, пізнати себе через мистецтво.

Підсумовуючи викладене, можна дійти висновку, що тренінгова програма «Конструктивне вирішення конфліктів у сімейних взаємостосунках» сприяє формуванню у молоді навичок конструктивного розв'язання міжособистісних конфліктів у сімейних взаємостосунках. Вона спрямована на гармонізацію когнітивної, афективної і поведінкової підструктур особистості. Чітка структура та уніфікована етапність розгортання теми кожного заняття сприяє оптимальній організації роботи молоді, підвищенню її активності, готовності приймати і виконувати запропоновані завдання. У процесі реалізації тренінгової програми застосовуються такі основні методи: групова дискусія, рольові ігри психогімнастичні вправи, артотерапія. Психологічний зміст тренінгових занять, цікаві і різноманітні форми роботи, багатий методичний інструментарій викликають у молоді інтерес і бажання їх відвідувати.

2.3. Результати експериментального дослідження

В результаті проведеної тренінгової роботи значно покращилися стосунки у переважній більшості подружніх пар, що брали участь в експерименті. Дані, щодо зміни оцінки рольових очікувань в шлюбі наприкінці дослідження наведені в таблиці 2.3.

Таблиця 2.3.

Оцінка рольових очікувань в шлюбі наприкінці дослідження

№	Дружина	Бали	Ступінь задоволеності	Чоловік	бали	Ступінь задоволеності
1	Полтавченко Катерина	26	Часткова задоволеність та незадоволеність	Жестаков Федор	35	Значна задоволеність
2	Соріна Катерина	32	Значна задоволеність	Єфіменко Вталій	36	Значна задоволеність
3	Іванова Юлія	35	Значна задоволеність	Піскун Сергій	26	Скоріш незадоволеність ніж задоволеність
4	Міщенко Ганна	41	Практично повна задоволеність	Коваленко Сергій	35	Значна задоволеність
5	Гончар Анастасія	40	Практично повна задоволеність	Заруденський Руслан	36	Значна задоволеність
6	Баль Вкторя	32	Значна задоволеність	Баль Деніс	26	Скоріш незадоволеність ніж задоволеність
7	Тілюкова Анастасія	26	Часткова задоволеність	Романцов Павло	33	Значна задоволеність

Продовження таблиці 2.3.

8	Крючкова Олена	26	Часткова задоволеність	Попов Владислав	35	Значна задоволеність
9	Грушковська Марина	32	Значна задоволеність	Животов Євген	36	Значна задоволеність
10	Стоцька Ангеліна	32	Значна задоволеність	Кіленко Євген	32	Значна задоволеність

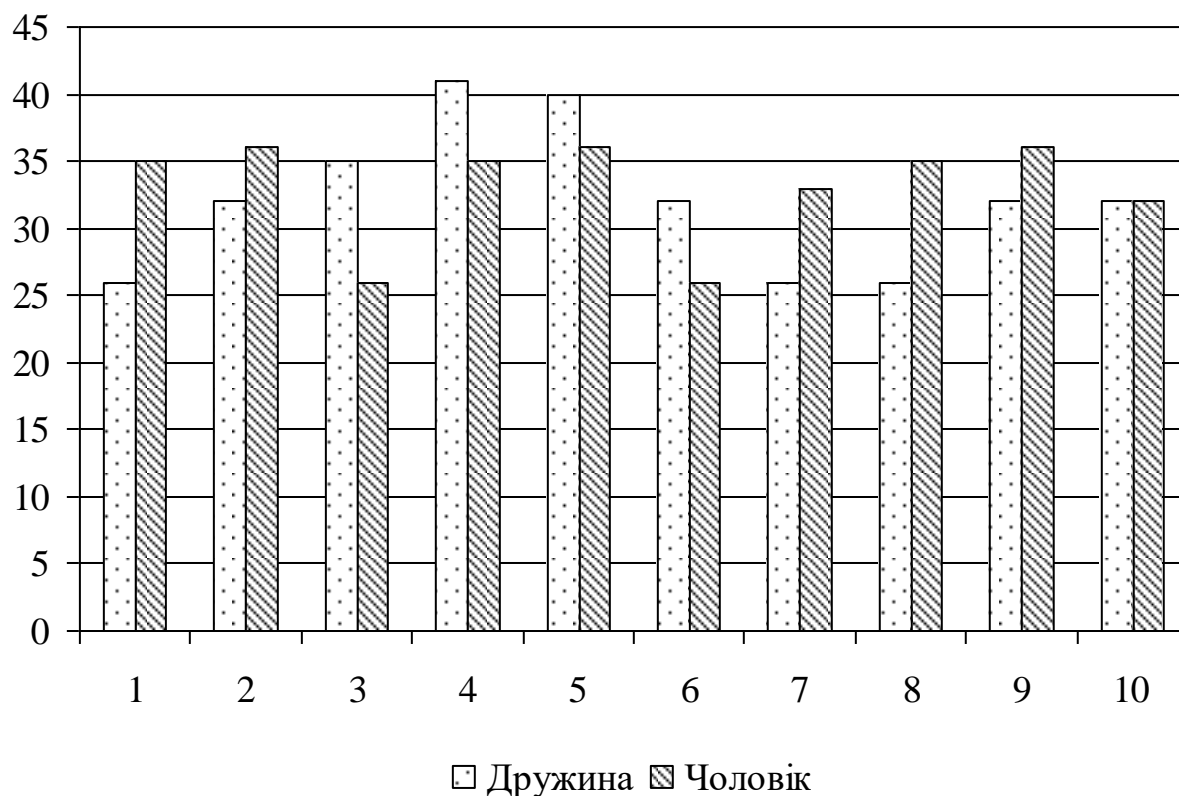

Рис. 2.2. Оцінка в балах ступеню задоволеності шлюбом з боку дружин та чоловіків наприкінці дослідження

Рекомендації молодій сім'ї щодо оптимізації подружніх взаємин.

Грунтуючись на узагальненнях теоретичного аналізу і на результатах, отриманих у ході нашого дослідження, варто зазначити, що на сьогодні значна частина молодих сімей не здатні конструктивно вирішувати конфлікти, долати труднощі сімейного життя. Очевидно, брак досвіду спільного прийняття рішень, неузгодженість норм та способів поведінки партнерів, небажання поступатися один одному та ряд інших внутрішніх та

зовнішніх чинників зумовлюють таку складну ситуацію. Тому багато молодих сімей потребують кваліфікованої допомоги, яку вони можуть отримати у психологічній консультації. Загалом з метою попередження виникнення конфліктів психологи-консультанти часто використовують рекомендації, які мають психологічну основу.

З огляду на це, нами були розроблені рекомендації, спрямовані на оптимізацію подружніх взаємин у молодій сім'ї, які включають основні вимоги до подружнього спілкування і конструктивного вирішення конфліктів:

1. Неприпустимо з'ясовувати сімейні стосунки перед сторонніми.
2. Не поспішайте розповідати про сімейні конфлікти, оберігайте гідність один одного.
3. Не дозволяйте собі і нікому ображати подружнього партнера, захищайте його добре ім'я.
4. Умійте стати на захист партнера під час суперечок з друзями, родичами.
5. Не соромтесь показувати на людях свою повагу і кохання до партнера, але дотримуйтесь міри. Не бійтеся похвалити один одного.
6. Аналізуйте помилки і недоліки одне одного наодинці, критикуйте по-діловому, спокійно, даючи можливість кожному висловитися до кінця.
7. Умійте забувати погане, якщо партнер визнав свою провину і попросив вибачення.
8. Не слід нікого допускати до з'ясування стосунків у сім'ї.
9. Намагайтесь відчувати стан втоми один одного і своєчасно «розряджайте» негативні емоції.
10. Вчіться не ревнувати партнера до друзів, родичів. Станьте другом друзів вашого партнера, щоб друзі були спільними.
11. Навчіться пристосовуватись один до одного, поважати звички, працю та бажання інших.
12. Проявляйте інтерес до справ партнера.

13. Вибачайте партнеру дратівливість. Постарайтесь зрозуміти і виправдати його.

15. Завжди будьте готові заспокоїти свого партнера, зняти з нього психічне напруження, прийти на допомогу.

16. Смійтеся разом з людиною, а не над людиною, вирішуйте разом з партнером, а не замість нього.

17. Будьте оптимістами, вірте у краще. Знаходьте джерела щастя і задоволення у всьому.

18. Вмійте розуміти і випереджувати бажання і потреби один одного.

19. Будьте у міру вимогливі до себе і самокритичні.

20. Обмінюйтесь думками з тих чи інших питань, тактовно висловлюйте претензії.

21. Радьтеся з партнером про спільні справи. Свої пропозиції висловлюйте лише у порядку обговорення.

22. Прагніть викликати ентузіазм у свого партнера. Частіше говоріть про його достоїнства. Підкреслюйте партнеру постійно його значущість, робіть це щиро.

23. Не придушуйте волю коханого, не намагайтеся переробити його у відповідності зі своїми уявленнями про ідеал.

24. Не дозволяйте собі те, що забороняєте іншому. Взаєморозуміння неможливе, якщо хтось присвоює собі право на винятковість.

25. Не уникайте труднощів. Спільне подолання складних ситуацій – чудова можливість взаємопізнання.

26. Пам'ятайте, що для людини звук її імені – найсолодший і найважливіший звук людської мови.

27. Щедро даруйте один одному знаки уваги і поваги.

28. Намагайтеся просити, а не вимагати. Пам'ятайте, що поряд з вами людина, що має рівні права з вами.

29. Не маніпулюйте партнером у своїх інтересах, а активно взаємодійте.

30. Завжди вважайте себе відповідальним за свого партнера, за свою сім'ю.

31. Уникайте монотонної одноманітності у сімейному житті.

32. Не забувайте виконувати свої обов'язки і хоч зрідка допомагайте партнеру у виконанні його обов'язків.

33. Постійно вивчайте свого партнера, намагайтеся дізнатися, що йому подобається, приносьте один одному якомога більше радості.

34. Не мрійте про досконалого, ідеального партнера. Не вірте, що з іншим вам було б краще.

35. Прагніть бачити у партнері співбесідника, умійте слухати і чути його.

36. Завжди пам'ятайте, що навіть справедливо докоряючи і критикуючи окремі недоліки партнера, ви не повинні порушувати його впевненості у тому, що загалом високо його цінуєте.

37. Більше уваги приділяйте своїй зовнішності, час від часу змінюйте її, вносьте елементи новизни у ваші стосунки.

38. Поважайте звички партнера, рахуйтеся з ним, критично ставтеся до своїх слабостей. Пам'ятайте, що у шлюбі ніхто нікому нічим не зобов'язаний.

З метою підвищення рівня культури конструктивної поведінки у ситуаціях суперечки, молодому подружжю можна дати такі поради:

1. Для обговорення конфліктних ситуацій виберіть потрібний час.
2. Встановіть для себе істинну причину конфлікту: з'ясуйте причини невдоволення, уважно вислухайте і сформулюйте основні претензії.
3. Усвідомте: чого ви хочете досягнути своїм скандалом?
4. Говоріть лише тільки про конкретний предмет суперечки.
5. Не дозволяйте собі згадувати про попередні невдачі партнера.
6. Сперечайтеся чесно, вимогливо, принципово. Не втрачайте доброзичливість до іншого, не говоріть один одному образливих слів.

7. Не втрачайте контроль над собою, не підвищуйте голос і замість аргументів не використовуйте звинувачення. Чим більш аргументовані докази, тим м'якшим тоном їх викладайте.

8. Не використовуйте прийоми, що зачіпають глибокі почуття людини.

9. У будь-якому конфлікті краще шукайте вину не у партнері, а у собі. Пам'ятайте, що розумний не той, хто правий, а хто розуміє, коли треба зупинитися.

10. Ніколи не пред'являйте свої претензії іронічним тоном, тому що він ображає. Уникайте недомовленостей, подвійного тлумачення сказаних слів, що ускладнює взаєморозуміння.

11. У конфлікті будьте максимально емпатійним, намагайтесь зрозуміти партнера, визнати його право мати свою точку зору.

12. Не поведіться агресивно.

13. Будьте готовими переступити через самолюбство, визнати свою неправоту, почати у будь-яку хвилину переговори. Пам'ятайте про те, що повна перемога у боротьбі з коханою людиною означає поразку її особистості, а значить, поразку всієї сім'ї.

14. Після вичерпання конфлікту переведіть розмову на іншу тему і своїм тоном, всією манерою спілкування покажіть, що сварка вже забута.

ВИСНОВКИ

В процесі аналізу літературних джерел було розкрито зміст поняття «молода см'я».

Молода см'я – це подружня пара віком до 35 років з дітьми чи без дітей, шлюб є першим, його тривалість - до п'яти років.

Як свідчать дані соціологічних досліджень, переважна більшість сімей в Україні має життєвий рівень нижче прожиткового мінімуму; більше 50 відсотків цих сімей перебувають за межею бідності, а прибуток молодої сім'ї удвічі нижчий за необхідні потреби. Крім того, чимало молодих людей не зайнято або не повністю зайнято у системі суспільного виробництва внаслідок його кризового стану, скорочень, має нестабільні заробітки. Тому, щоб утримувати сім'ю, люди змушені займатися так званою комерційною діяльністю. Особливо важко сім'ям, які виховують малих дітей, неповним, багатодітним сім'ям. Ці явища стають причиною зубожіння сімей, що позначається на здоров'ї членів сім'ї, їх інтелектуальному розвитку, а в майбутньому - на розвитку суспільства, генофонді країни

В процесі аналізу психологічних процесів становлення взаємин в молодому подружжі було з'ясовано, що внаслідок послаблення захисної функції сім'ї (як матеріальної, так і психологічної); невизначеності або суперечливості сімейних ролей; зниження значення сім'ї в системі життєвих цінностей сучасної молоді, відбуваються процеси загострення суперечностей між партнерами, що провокує дисфункціональний розвиток сім'ї, ознаками якого є: тенденція до домінування, боротьба за владу обох партнерів, неузгодженість рольової поведінки, негнучкість сімейних норм, маніпуляція партнером, дітьми, ігнорування потреб, почуттів членів сім'ї, конфліктна взаємодія.

Процес адаптації молодого подружжя також ускладнюється внаслідок неадекватних дошлюбних очікувань, завищених вимог до партнера, нестабільності життєвих планів в умовах економічної нестабільності.

Досліджено ознаки, причини, функції та особливості подружніх конфліктів.

Під подружнім конфліктом у широкому сенсі ми розуміємо зіткнення між подружжям, викликане протиріччям установок, цілей, поглядів, ідеалів, уявлень і т.д. по відношенню до конкретного предмету або ситуації.

Сутністю подружнього конфлікту є зіткнення суперечливих позицій членів сім'ї. Неблагополучні сімейні пари характеризуються тим, що між партнерами існують постійні сфери, де їх інтереси, потреби, наміри стикаються, породжуючи тривалі і сильні негативні емоційні переживання. Успішні сім'ї відрізняються не відсутністю чи низькою частотою конфліктів, а незначною їх глибиною і безболісністю.

Життєві умови молодого подружжя, зумовлюють депресивні стани, емоційне перенапруження, дефіцит позитивних емоцій, стресові ситуації. До останніх можуть призводити невміння раціонально вирішувати матеріально-економічні та житлово-побутові проблеми, сексуальна дисгармонія, конфліктність, що прогресує на основі алкоголізму, аморальної поведінки, наявності у членів сім'ї таких якостей особистості, як ревності, надмірна образливість, егоїзм, небажання поступатись власними інтересами, зручностями заради ближнього.

Ґрунтуючись на узагальненнях теоретичного аналізу і на результатах, отриманих у ході нашого дослідження, варто зазначити, що на сьогодні значна частина молодих сімей не здатні конструктивно вирішувати конфлікти, долати труднощі сімейного життя. Очевидно, брак досвіду спільного прийняття рішень, неузгодженість норм та способів поведінки партнерів, небажання поступатися один одному та ряд інших внутрішніх та зовнішніх чинників зумовлюють таку складну ситуацію. Тому багато

молодих сімей потребують кваліфікованої допомоги, яку вони можуть отримати у психологічній консультації.

Узагальнено форми й методи подолання конфліктів у сучасній молодій сім'ї, на основі яких було розроблено тренінгову програму задля покращення здатності вирішення конфліктних ситуацій в молодому подружжі.

Оскільки кожна сім'я володіє внутрішніми ресурсами та потенціалом для розвитку, будь-який кризовий момент не обов'язково має виключно негативне значення, а дозволяє сім'ї, усвідомивши та асимілювавши власний досвід, перейти на інший рівень функціонування – рівень більш глибоких, більш задовільних стосунків, за яких враховуються потреби кожного. Індивідуалізація у здоровій сім'я робить можливим високий ступінь мобільності, за якої кожний з членів сім'ї може виступати в різних ролях, не ігноруючи при цьому виконання своїх базових ролей, які обумовлені культурою, релігією, традицією, віком, психічною та фізичною зрілістю.

Розроблена тренінгова програма спрямована на корекцію конфліктності особистості сприяє процесу задоволеності на етапі становлення молодій студентській сім'ї, в результаті якої значно покращилися навички конструктивного вирішення конфліктних ситуацій, внаслідок чого підвищився рівень оцінки задоволеності шлюбом в переважній більшості молодих сімей.

Таким чином, вважаємо, що гіпотеза дослідження підтвердилася.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алёшина Ю. Е. Цикл развития семьи: Исследования и проблемы *Вестник МГУ. Психология*. 1997. № 2 С. 60-72.
2. Андреева Г. М. Социальная психология. Москва: Знание, 2001. 378 с.
3. Антонов А. И. Кризис семьи и пути его преодоления / А. И. Антонов, А. А. Борисов. Москва: Академия, 2000. С. 71.
4. Бацилева О. В. Психологічне забезпечення соціальної роботи: Проблеми та сучасний погляд на підготовку кадрів. *Наука. Релігія. Суспільство*. 2006. № 2. С.191-195.
5. Бех В. П. Сутність та зміст соціальної роботи. Нова парадигма. *Запоріжжя: Зірка*, 2002. Вип.24. С.143-149.
6. Взаимосвязь социальной работы и социальной политики / Под ред. Ш. Рамон. Москва: Аспект Пресс, 1997. 253 с.
7. Гиддингс Ф. Г. Основания социологии. Киев: ІНКОС, 1898. С. 152.
8. Грицяк Н. Мама й досі миє раму? Як утворюються гендерні стереотипи. *День*. 2006. № 66. С. 6.
9. Горілий А. Г. Нагальні завдання підготовки фахівців із соціальної роботи. *Соціальна робота: теорія, досвід, перспективи*. Ужгород: Нове століття, 1999. С.151-154.
10. Грига І. Перша професійна школа соціальної роботи в Україні. *Соціальна робота в Україні: теорія і практика*. 2003. № 2. С.163.
11. Громада як осередок соціальної роботи з дітьми та сім'ями: Метод. матеріали для тренера / О. В. Безпалько, Т. П. Авельцева, О. М. Петрик, Г. О. Притиск. Київ: Наук. світ, 2004. 69 с.

12. Дем'яненко Н. Соціальна робота в Україні: до витоків і становлення . Зб. наук. пр. Полтава: Світогляд, 2002. Вип. 5. С. 65-69.
13. Димитрова Л. М. Соціальна робота: логіка розвитку. Соціальна робота в Україні: теорія і практика. 2003. № 1. С. 5.
14. Дорно П. В. Современный брак: проблемы и гармонии. Москва: Наука, 2000. С. 23.
15. Кабаченко Н. Радикальні підходи у соціальній роботі /Н.Кабаченко, Т. Семигіна. Соц. політика і соц. робота. 2004. № 2. С.112-121.
16. Коваль Л. Г. Социальная педагогіка, социальная работа. Навч. посібник. / Л. Г. Коваль, І. Д, Зверева, С. Р. Хлебик. Київ: ІЗМН, 1997. 392с.
17. Коваль Л., Зверева І., Хохленков І. Проблеми соціальної роботи з дітьми та молоддю в Україні / Л. Коваль, І. Зверева, І. Хохленков. *Вісник Київського університету*. Київ: Либідь, 1996. С. 175-189.
18. Коваль Л. Г., Зверева І. Д., Хлебик С. Р. Соціальна педагогіка як основа соціальної роботи / Л. Г. Коваль, І. Д. Зверева, С. Р. Хлебик. *Довіра і надія*. 1994. № 5. С. 3-34.
19. Коваленко А. Зберегти почуття: столична влада запрошує молоді пари пройти курси підготовки до подружнього життя. *Хрещатик*. 2010. № 30. С. 2.
20. Ковчина І. М. Технології соціальної роботи у Німеччині. *Вісник*. Київ: Либідь, 2002. Вип.2. С.121-124.
21. Кретова О. І. Соціальна робота: до питання постановки проблеми. *Соціальна робота: теорія, досвід, перспективи*. Ужгород: Чайка, 1999. С. 372-375.
22. Кушнір Л. У Гіменей теж криза? Українці рідше одружуються. *Україна молода*. 2010. № 20. – С. 27.
23. Литвин Ю. Терпіти чи боротися: майже кожен другий українець потерпає від домашнього насильства. *День*. 2010. № 8. С.13.

24. Литвиненко Н. Б'є – не значить любить: більше половини жінок в Україні зазнавали принижень, побоїв або інших видів насильства у сім'ї. Що робити, якщо це сталося з вами?. Сільські вісті. 2010. № 14. С. 21.
25. Лукашевич М. Менеджмент соціальної роботи: сутнісні характеристики та функції. 2003. № 2.– С.81-98.
26. Майерс Д. Психология семьи . СПб.: Речь, 1996. 684 с.
27. Масловська О. Професійні ризики у соціальній роботі. Психологія і суспільство. 2006. № 2. – С.10-12.
28. Мехед Л. Г. Соціальна робота як спосіб виховання. Етнонаціональний розвиток в Україні та стан української етнічності в діаспорі: сутність, реалії конфліктності, проблеми та прогнози на порозі ХХІ століття. Київ: ІНКОС, 1997. С.429-432.
29. Микитенко Н. Мезо- та макрорівні соціальної роботи у Канаді (робота з групами, громадами та вплив на соціальну політику). Наук. зап. Тернопіль, 2004. №6. С.179–185.
30. Мищик Л. И. Профессиональная подготовка социального педагога. Запорожье: ЗНУ, 1996. 104 с.
31. Нуркова В. В. Свершенное продолжается: Психология автобиографической памяти личности. Москва: Изд-во УРАО, 2000. – 320 с.
32. Овчарова Р. В. Справочная книга социального педагога. Москва: Сфера, 2001. 480 с.
33. Практична соціальна робота / за ред. П. Картер. Київ: Асоц. психіатрів України, 1996. 184 с.
34. Приходько М. І. Словник-довідник менеджерів освіти, соціальних педагогів та працівників соціально-педагогічних служб, консультацій / М. І. Приходько, О.М. Приходько, Н.І. Селіверстова. Запоріжжя: Поліграф, 1999. 132 с.
35. Сидоров В. Навчання практиці соціальної роботи в Україні: шлях до Європи. Соц.політика і соц. робота. 2003. №3,4. С.15-26.

36. Скуратівський В. Соціальна політика / В. Скуратівський, О. Палій, В. Лібанов. Київ: Вид-во УАДУ, 1997. С. 10-12.
37. Социальная работа с молодежью / за ред. А. А. Яременко. Київ: Академпрес, 1994. 101 с.
38. Социальная работа сегодня: Опыт нормализации и интеграции / под ред. Ш. Рамон. Київ: Асоц. психіатров України, 1996. 223с.
39. Соціальна робота з дітьми, молоддю, жінками, різними категоріями сімей: З досвіду роботи центрів соц. служб для молоді / за ред. Р. Г. Драпушко. Київ: Либідь, 1999. 140 с.
40. Соціальна робота молоді з обмеженою дієздатністю / за заг. ред. С. В. Толстоухової. Київ: Либідь, 2000. 183 с.
41. Соціальна робота в соціальній державі / І. М. Моренкова // Демокр. Україна. 2002. 8№4. С. 3.
42. Соціальна робота: теорія, досвід, перспективи / К.Ю. Петриченко. Ужгород: Світогляд, 1999. 50 с.
43. Соціальна служба в Україні: соціально-психологічні засади формування й ефективного функціонування / М. А. Бондарь. Київ: Фенікс, 2005. 663 с.
44. Соціальна педагогіка: теорія і технології / Т. Ф. Алексеєнко, Т. П. Басюк, О. В. Безпалько та ін. Київ: Центр навч. л-ри, 2006. 316 с.
45. Соціальна робота в Україні: Навч. Посіб / І. Д. Зверева, О. В. Безпалько, С. Я. Марченко та ін. Київ: Наук. світ, 2003. 233 с.
46. Технологи соціально-педагогічної роботи: Навчальний посібник / За заг. ред. проф. А. Й.Капської. Київ: 2000. 372 с.
47. Толстоухова С. В. Соціальна робота в Україні з молоддю як невід'ємна складова соціальної політики держави. Особливості соціальної молодіжної політики в Україні та ФРН на сучасному етапі. Київ: Либідь, 2004. С. 94-109.

48. Толстоухова С. В. Соціальна робота: підсумки, вдосконалення, перспективи розвитку. Науковий часопис. Київ: ІНКОС, 2005. №3. С.108-120.
49. Філіпенко І. Хороша сім'я — передусім: українці працюють над «пом'якшенням» родинного клімату. День. 2010. № 2. С. 45.
50. Яблонська Т. М. Актуальні проблеми досліджень сучасної сім'ї в Україні. Український соціум. 2004. 6№ 2. С. 80-84.